

M. TULLI CICERONIS
LAELIUS DE AMICITIA.

—♦—
SCHOLARUM IN USUM

EDIDIT

ALOISIUS KORNITZER.

~~~~~  
EDITIO ALTERA CORRECTIOR.  
~~~~~

VINDOBONAE.

SUMPTIBUS ET TYPIS CAROLI GEROLD FILII.
MDCCLXXXIX.

- Caesaris Commentarii de bello gallico. Iterum recogn. Em. Hoffmann. 16 $\frac{1}{2}$ Bogen. cart. 80 kr.
- — de bello civili. Accedunt comment. de bello Alexandrino, Africano, Hispaniensi. Iterum recogn. Em. Hoffmann. 20 Bogen. cart. 80 kr.
- Ciceronis in L. Catilinam orationes quattuor. Tertium ed. Al. Kornitzer. Mit Index nom. 5 $\frac{3}{4}$ Bogen. cart. 35 kr.
- — Cato maior de senectute. Ed. Al. Kornitzer. Editio altera. Mit Index nom. 3 $\frac{1}{2}$ Bogen. cart. 30 kr.
- — Laelius de amicitia. Ed. Al. Kornitzer. Editio altera. Mit Index nom. 3 $\frac{1}{2}$ Bogen. cart. 30 kr.
- — Orationes pro T. Annio Milone, pro Q. Ligario, pro rege Delotaro. Ed. Al. Kornitzer. Editio altera correctior. Mit Index nom. 7 $\frac{1}{4}$ Bogen. cart. 45 kr.
- — pro Sex. Roscio Amerino Oratio. Iterum ed. Al. Kornitzer. Mit Index nom. 4 $\frac{1}{2}$ Bogen. cart. 35 kr.
- — de officiis libri tres. Iterum ed. Al. Kornitzer. Mit Index nom. 13 Bogen. cart. 60 kr.
- — in C. Verrem accusationis liber quartus. Ed. Al. Kornitzer. Mit Index nom. 8 $\frac{1}{4}$ Bogen. cart. 45 kr.
- — in C. Verrem accusationis liber quintus. Ed. Al. Kornitzer. Mit Index nom. 8 Bogen. cart. 45 kr.
- — Oratio de imperio Cn. Pompei. Editio altera. Ed. Al. Kornitzer. Mit Index nom. 3 $\frac{1}{2}$ Bogen. cart. 30 kr.
- — Oratio pro P. Sulla, pro A. Licinio Archia poeta. Tertium ed. Al. Kornitzer. Mit Index nom. 5 $\frac{3}{4}$ Bogen. cart. 40 kr.
- — in M. Antonium oratio Philippica secunda. Ed. Al. Kornitzer. Mit Index nom. 4 $\frac{3}{4}$ Bogen. cart. 35 kr.
- — Oratio pro P. Sestio. Ed. Al. Kornitzer. Mit Index nom. 8 $\frac{1}{2}$ Bogen. cart. 45 kr.
- — pro L. Murena oratio. Ed. Al. Kornitzer. Mit Index nom. 5 $\frac{3}{8}$ Bogen. cart. 40 kr.
- Demosthenis orationes selectae. Ed. Franciscus Slameczka. Accedunt ex orationibus XVIII et XIX Excerpta. Adiecta est tabula. Cum indice nominum. 9 Bogen cart. 45 kr.

Die mit * bezeichneten Bearbeitungen sind vom h. Ministerium approbiert.

III^x 102

M. TULLI CICERONIS

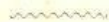
LAELIUS DE AMICITIA.

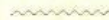
SCHOLARUM IN USUM

EDITIT

ALOISIUS KORNITZER.

EDITIO ALTERA CORRECTIOR.

VINDOBONAE

SUMPTIBUS ET TYPIS CAROLI GEROLD FILII
MDCCCLXXXIX.

DISCREPANTIA SCRIPTURAE
AB EDITIONE C. F. W. MUELLERI.

§. 13 *cui non tum hoc, tum illud, uti plerisque* (Halm)
M. † *qui non t. h., t. i., ut in plerisque*, §. 26 *reciperandis*, M.
recipiendis, §. 38 *videmus*, M. *vidimus*, §. 41 *serpit id in dies,*
resque (Schiche), M. *serpit † deinde res* (in adn. cr. *serpit in*
dies res, denique, §. 42 *in magna aliqua re peccantibus*, M. *i.*
m. al. re publica pecc., §. 63 *sustinere ut currum, sic impetum*
benivolentiae, quo utamur, M. *ut cursum...* † *quo utamur*,
§. 70. *duxerint*, M. *duxerunt* (in adn. cr. *probat duxerint*),
§. 101 *ut alia aetas oriatur*, M. *alja ex alia aet.*

M. TULLI CICERONIS
LAELIUS DE AMICITIA.

ARGUMENTUM.

Laelium de amicitia librum, qui in libris de officiis a. 44 exeunte editis ut perfectus commemoratur, aestate a. 44 compositum esse verisimile est. Sermonem habitum esse fingit Cicero a. 129 paucis diebus post, quam domi suae interfectus est P. Scipio Africanus minor. C. Fannius et Q. Mucius Scaevola augur ad C. Laelium socerum veniunt, et sermo oritur a morte Scipionis, qui intima familiaritate cum Laelio fuerat coniunctus. Ac primum quidem exponit Laelius, quanto mortui amici desiderio moveatur, et quonam solacio maerorem levare studeat. Mentione autem amicitiae facta Fanni et Scaevolae rogatu, quid omnino sentiat de amicitia, docet ita, ut primum demonstret §§. 18—24, quid sit amicitia, inter quos esse possit, quantas afferat commoditates, §§. 26—32 unde oriatur amicitia, §§. 33—43 quatenus amor in amicitia progredi debeat; deinde, quae sint officia amici, docet, et Graecorum quorundam philosophorum hac de re sententias refellit §§. 44—48; pergit exponere, qui sint in amicitia fines et termini diligendi §§. 48—61, denique quibus rebus fiat, ut amicitia perpetuo conservetur, vitandas aut elevandas esse offensiones, quibus plerumque amicitiae dirumpantur, maxime autem cavendum esse, ne adulatione atque adsentatione decipiamur, §§. 62—100.

Quintus Mucius augur multa narrare de C. Laelio socero suo memoriter et iucunde solebat nec dubitare illum in omni sermone appellare sapientem. Ego autem a patre ita eram deductus ad Scaevolam sumpta virili toga, ut, quoad pos-

sem et liceret, a senis latere numquam discederem. Itaque multa ab eo prudenter disputata, multa etiam breviter et commode dicta memoriae mandabam fierique studebam eius prudentia doctior. Quo mortuo me ad pontificem Scaevolam contuli, quem unum nostrae civitatis et ingenio et iustitia praestantissimum audeo dicere. Sed de hoc alias; nunc redeo ad augurem. Cum saepe multa, tum memini domi in hemicyclio sedentem, ut solebat, cum et ego essem una et pauci admodum familiares, in eum sermonem illum incidere, qui tum forte multis erat in ore. Meministi enim profecto, Attice, et eo magis, quod P. Sulpicio utebare multum, cum is tribunus pl. capitali odio a Q. Pompeio, qui tum erat consul, dissideret, quocum coniunctissime et amantissime vixerat, quanta esset hominum vel admiratio vel querela. Itaque tum Scaevola, cum in eam ipsam mentionem incidisset, exposuit nobis sermonem Laeli de amicitia habitum ab illo secum et cum altero genero, C. Fannio, Marci filio, paucis diebus post mortem Africani. Eius disputationis sententias memoriae mandavi, quas hoc libro exposui arbitrato meo; quasi enim ipsos induxi loquentes, ne 'inquam' et 'inquit' saepius irterponeretur, atque ut tamquam a praesentibus coram haberi sermo videretur.

Cum enim saepe mecum ageres, ut de amicitia scriberem aliquid, digna mihi res cum omnium cognitione, tum nostra familiaritate visa est. Itaque feci non invitus, ut prodessem multis rogatu tuo. Sed ut in Catone Maiore, qui est scriptus ad

te de senectute, Catonem induxi senem disputantem, quia nulla videbatur aptior persona, quae de illa aetate loqueretur, quam eius, qui et diutissime senex fuisset et in ipsa senectute praeter ceteros floruisset, sic, cum accepissemus a patribus maxime memorabilem C. Laeli et P. Scipionis familiaritatem fuisse, idonea mihi Laeli persona visa est, quae de amicitia ea ipsa dissereret, quae disputata ab eo meminisset Scaevola. Genus autem hoc sermonum positum in hominum veterum auctoritate, et eorum illustrium, plus nescio quo pacto videtur habere gravitatis; itaque ipse mea legens sic adficior interdum, ut Catonem, non me loqui existimem. Sed ut tum ad senem senex de senectute, sic hoc libro ad amicum amicissimus scripsi de amicitia. Tum est Cato locutus, quo erat nemo fere senior temporibus illis, nemo prudentior; nunc Laelius et sapiens (sic enim est habitus) et amicitiae gloria excellens de amicitia loquetur. Tu velim a me animum parumper avertas, Laelium loqui ipsum putes. C. Fannius et Q. Mucius ad socerum veniunt post mortem Africani; ab his sermo oritur, respondet Laelius, cuius tota disputatio est de amicitia, quam legens te ipse cognosces.

FANNIUS. Sunt ista, Laeli; nec enim melior vir fuit Africano quisquam nec clarior. Sed existimare debes omnium oculos in te esse coniectos unum. Te sapientem et appellant et existimant. Tribuebatur hoc modo M. Catoni, scimus L. Acilium apud patres nostros appellatum esse sapientem,

sed uterque alio quodam modo, Acilius, quia prudens esse in iure civili putabatur, Cato, quia multarum rerum usum habebat; multa eius et in senatu et in foro vel provisiva prudenter vel acta constanter vel responsa acute ferebantur; propterea quasi 5 cognomen iam habebat in senectute sapientis. Te autem alio quodam modo non solum natura et moribus, verum etiam studio et doctrina esse sapientem, nec sicut vulgus, sed ut eruditi solent appellare sapientem, qualem in reliqua Graecia 10 neminem (nam qui septem appellantur, eos, qui ista subtilius quaerunt, in numero sapientium non habent), Athenis unum accepimus, et eum quidem etiam Apollinis oraculo sapientissimum iudicatum; hanc esse in te sapientiam existimant, ut omnia 15 tua in te posita esse ducas humanosque casus virtute inferiores putes. Itaque ex me quaerunt, credo ex hoc item Scaevola, quonam pacto mortem Africani feras, eoque magis, quod proximis Nonis, cum in hortos D. Bruti auguris commentandi causa, ut 20 adsolet, venissemus, tu non adfuisti, qui diligentissime semper illum diem et illud munus solitus esses obire.

8 SCAEVOLA. Quaerunt quidem, C. Laeli, multi, ut est a Fannio dictum, sed ego id respondeo, 25 quod animum adverti, te dolorem, quem acceperis cum summi viri, tum amicissimi morte, ferre moderate nec potuisse non commoveri nec fuisse id humanitatis tuae; quod autem Nonis in collegio nostro non adfuisses, valetudinem respondeo cau- 30 sam, non maestitiam fuisse.

LAELIUS. Recte tu quidem, Scaevola, et vere; nec enim ab isto officio, quod semper usurpavi, cum valerem, abduci incommodo meo debui, nec ullo casu arbitror hoc constanti homini posse contingere, ut ulla intermissio fiat officii. Tu autem, 9 Fanni, quod mihi tantum tribui dicis, quantum ego nec agnosco nec postulo, facis amice; sed, ut mihi videris, non recte iudicas de Catone; aut enim nemo, quod quidem magis credo, aut, si quisquam, 10 ille sapiens fuit. Quo modo, ut alia omittam, mortem filii tulit! Memineram Paulum, videram Galum, sed hi in pueris, Cato in perfecto et spectato viro. Quam ob rem cave Catoni anteponas 10 ne istum quidem ipsum, quem Apollo, ut ais, sapientissimum iudicavit; huius enim facta, illius dicta laudantur. De me autem, ut iam cum utroque loquar, sic habetote.

Ego si Scipionis desiderio me moveri negem, 3 quam id recte faciam, viderint sapientes; sed certe 20 mentiar. Moveor enim tali amico orbatus, qualis, ut arbitror, nemo unquam erit, ut confirmare possum, nemo certe fuit. Sed non egeo medicina; me ipse consolor, et maxime illo solacio, quod eo errore careo, quo amicorum decessu plerique angi 25 solent. Nihil mali accidisse Scipioni puto; mihi accidit, si quid accidit; suis autem incommodis graviter angi non amicum, sed se ipsum amantis est. Cum illo vero quis neget actum esse prae- 11 clare? Nisi enim, quod ille minime putabat, im- 30 mortalitatem optare vellet, quid non adeptus est, quod homini fas esset optare? qui summam spem

civium, quam de eo iam puero habuerant, continuo adulescens incredibili virtute superavit, qui consulatum petivit numquam, factus consul est bis, primum ante tempus, iterum sibi suo tempore, rei publicae paene sero, qui duabus urbibus eversis 5 inimicissimis huic imperio non modo praesentia, verum etiam futura bella delevit. Quid dicam de moribus facillimis, de pietate in matrem, liberalitate in sorores, bonitate in suos, iustitia in omnes? Nota sunt vobis. Quam autem civitati carus fuerit, 10 maerore funeris indicatum est. Quid igitur hunc paucorum annorum accessio iuvare potuisset? Senectus enim quamvis non sit gravis, ut memini Catonem anno ante, quam est mortuus, mecum et cum Scipione disserere, tamen aufert eam viridi- 15 tatem, in qua etiam nunc erat Scipio. Quam ob rem vita quidem talis fuit vel fortuna vel gloria, ut nihil posset accedere, moriendi autem sensum celeritas abstulit. Quo de genere mortis difficile dictu est; quid homines suspicentur, videtis; hoc 20 vere tamen licet dicere, P. Scipioni ex multis diebus, quos in vita celeberrimos laetissimosque viderit, illum diem clarissimum fuisse, cum senatu dimisso domum reductus ad vesperum est a patribus conscriptis, populo Romano, sociis et Latinis, pridie 25 quam excessit e vita, ut ex tam alto dignitatis gradu ad superos videatur deos potius quam ad inferos pervenisse.

4 13 Neque enim adsentior iis, qui haec nuper disserere coeperunt, cum corporibus simul animos 30 interire atque omnia morte deleri; plus apud me

antiquorum auctoritas valet, vel nostrorum maiorum, qui mortuis tam religiosa iura tribuerunt, quod non fecissent profecto, si nihil ad eos pertinere arbitrarentur, vel eorum, qui in hac terra 5 fuerunt Magnamque Graeciam, quae nunc quidem deleta est, tum florebat, institutis et praeceptis suis erudierunt, vel eius, qui Apollinis oraculo sapientissimus est iudicatus, cui non tum hoc, tum illud, uti plerisque, sed idem semper, animos ho- 10 minum esse divinos, iisque, cum ex corpore excessissent, reditum in caelum patere, optimoque et iustissimo cuique expeditissimum. Quod idem Sci- 14 pioni videbatur, qui quidem, quasi praesagiret, perpauca ante mortem diebus, cum et Philus et 15 Manilius adesset et alii plures, tuque etiam, Scaevola, mecum venisses, triduum disseruit de re publica; cuius disputationis fuit extremum fere de immortalitate animorum, quae se in quiete per visum ex Africano audisse dicebat. Id si ita est, 20 ut optimi cuiusque animus in morte facillime evolet tamquam e custodia vinculisque corporis, cui censemus cursum ad deos faciliorem fuisse quam Scipioni? Quocirca maerere hoc eius eventu vereor ne invidi magis quam amici sit. Sin autem illa 25 veriora, ut idem interitus sit animorum et corporum nec ullus sensus maneat, ut nihil boni est in morte, sic certe nihil mali; sensu enim amisso fit idem, quasi natus non esset omnino, quem tamen esse natum et nos gaudemus et haec civitas, dum 30 erit, laetabitur. Quam ob rem cum illo quidem, 15 ut supra dixi, actum optime est, mecum incommo-

dius, quem fuerat aequius, ut prius introieram, sic prius exire de vita. Sed tamen recordatione nostrae amicitiae sic frutor, ut beate vixisse videar, quia cum Scipione vixerim, quocum mihi coniuncta cura de publica re et de privata fuit, quocum et domus fuit et militia communis et, id in quo est omnis vis amicitiae, voluntatum, studiorum, sententiarum summa consensio. Itaque non tam ista me sapientiae, quam modo Fannius commemoravit, fama delectat, falsa praesertim, quam quod amicitiae nostrae memoriam spero sempiternam fore, idque eo mihi magis est cordi, quod ex omnibus saeculis vix tria aut quattuor nominantur paria amicorum; quo in genere sperare videor Scipionis et Laeli amicitiam notam posteritati fore.

16 FANNIUS. Istuc quidem, Laeli, ita necesse est. Sed quoniam amicitiae mentionem fecisti et sumus otiosi, pergratum mihi feceris, spero item Scaevolae, si, quem ad modum soles de ceteris rebus, cum ex te quaeruntur, sic de amicitia disputaris quid sentias, qualem existimes, quae praecepta des.

SCAEVOLA. Mihi vero erit gratum, atque id ipsum cum tecum agere conarer, Fannius advertit. Quam ob rem utrique nostrum gratum admodum feceris.

517 LAELIUS. Ego vero non gravarer, si mihi ipse confiderem; nam et praeclara res est et sumus, ut dixit Fannius, otiosi. Sed quis ego sum? aut quae est in me facultas? Doctorum est ista consuetudo, eaque Graecorum, ut iis ponatur, de quo

disputent quamvis subito; magnum opus est egetque exercitatione non parva. Quam ob rem, quae disputari de amicitia possunt, ab eis censeo petatis, qui ista profitentur; ego vos hortari tantum possum, ut amicitiam omnibus rebus humanis anteponatis; nihil est enim tam naturae aptum, tam conveniens ad res vel secundas vel adversas.

Sed hoc primum sentio, nisi in bonis amicitiam esse non posse. Neque id ad vivum reseco, ut illi, qui haec subtilius disserunt, fortasse vere, sed ad communem utilitatem parum; negant enim quemquam esse virum bonum nisi sapientem. Sit ita sane; sed eam sapientiam interpretantur, quam adhuc mortalis nemo est consecutus, nos autem ea, quae sunt in usu vitaeque communi, non ea, quae finguntur aut optantur, spectare debemus. Numquam ego dicam C. Fabricium, M. Curium, Ti. Coruncanium, quos sapientes nostri maiores iudicabant, ad istorum normam fuisse sapientes. Quare sibi habeant sapientiae nomen et invidiosum et obscurum, concedant, ut viri boni fuerint. Ne id quidem facient, negabunt id nisi sapienti posse concedi. Agamus igitur pingui, ut aiunt, Minerva. Qui ita se gerunt, ita vivunt, ut eorum probetur fides, integritas, aequitas, liberalitas, nec sit in eis ulla cupiditas, libido, audacia, sintque magna constantia, ut ii fuerunt, modo quos nominavi, hos viros bonos, ut habiti sunt, sic etiam appellandos putemus, quia sequantur, quantum homines possunt, naturam, optimam bene vivendi ducem. Sic enim mihi perspicere videor, ita natos esse nos, ut inter

omnes esset societas quaedam, maior autem, ut quisque proxime accederet. Itaque cives potiores quam peregrini, propinqui quam alieni; cum his enim amicitiam natura ipsa peperit; sed ea non satis habet firmitatis. Namque hoc praestat amicitia propinquitati, quod ex propinquitate benivolentia tolli potest, ex amicitia non potest; sublata enim benivolentia amicitiae nomen tollitur, propinquitatis manet. Quanta autem vis amicitiae sit, ex hoc intellegi maxime potest, quod ex infinita societate generis humani, quam conciliavit ipsa natura, ita contracta res est et adducta in angustum, ut omnis caritas aut inter duos aut inter paucos iungeretur. Est enim amicitia nihil aliud nisi omnium divinarum humanarumque rerum cum benivolentia et caritate consensio; qua quidem haud scio an excepta sapientia nihil melius homini sit a dis immortalibus datum. Divitias alii praeponunt, bonam alii valetudinem, alii potentiam, alii honores, multi etiam voluptates. Beluarum hoc quidem extremum; illa autem superiora caduca et incerta, posita non tam in consiliis nostris quam in fortunae temeritate. Qui autem in virtute summum bonum ponunt, praeclare illi quidem, sed haec ipsa virtus amicitiam et gignit et continet, nec sine virtute amicitia esse ullo pacto potest. Iam virtutem ex consuetudine vitae sermonisque nostri interpretemur nec eam, ut quidam docti, verborum magnificentia metiamur virosque bonos eos, qui habentur, numeremus, Paulos, Catones, Galos, Scipiones, Philos; his communis vita con-

tenta est; eos autem omittamus, qui omnino nusquam reperiuntur.

Tales igitur inter viros amicitia tantas opportunitates habet, quantas vix queo dicere. Principio qui potest esse vita 'vitalis', ut ait Ennius, quae non in amici mutua benivolentia conquiescit? Quid dulcius quam habere ~~quodcumque~~ omnia audeas sic loqui ut tecum? Qui esset tantus fructus in prosperis rebus, nisi haberes qui illis aequae ac tu ipse gauderet? Adversas vero ferre difficile esset sine eo, qui illas gravius etiam quam tu ferret. Denique ceterae res, quae expetuntur, opportunae sunt singulae rebus fere singulis, divitiae, ut utare, opes, ut colare, honores, ut laudare, voluptates, ut gaudeas, valetudo, ut dolore careas et muneribus fungare corporis, amicitia res plurimas continet. Quoquo te verteris, praesto est, nullo loco excluditur, numquam intempestiva, numquam molesta est; itaque non aqua, non igni, ut aiunt, locis pluribus utimur quam amicitia. Neque ego nunc de vulgari aut de mediocri, quae tamen ipsa et delectat et prodest, sed de vera et perfecta loquor, qualis eorum, qui pauci nominantur, fuit. Nam et secundas res splendidiore facit amicitia et adversas partiens communicansque leviores. Cumque plurimas et maximas commoditates amicitia contineat, tum illa nimirum praestat omnibus, quod bonam spem praelucet in posterum nec debilitari animos aut cadere patitur. Verum enim amicum qui intuetur, tamquam exemplar aliquod intuetur sui. Quocirca et absentes adsunt et egentes abun-

dant et imbecilli valent et, quod difficilius dictu est, mortui vivunt; tantus eos honos, memoria, desiderium prosequitur amicorum. Ex quo illorum beata mors videtur, horum vita laudabilis. Quod si exemeris ex rerum natura benivolentiae coniunctionem, nec domus ulla nec urbs stare poterit, ne agri quidem cultus permanebit. Id si minus intellegitur, quanta vis amicitiae concordiaeque sit, ex dissensionibus atque ex discordiis perspici potest. Quae enim domus tam stabilis, quae tam firma civitas est, quae non odiis et discidiis funditus possit everti? Ex quo, quantum boni sit in amicitia, iudicari potest. Agrigentinum quidem doctum quendam virum carminibus Graecis vaticinatum ferunt, quae in rerum natura totoque mundo constarent quaeque moverentur, ea contrahere amicitiam, dissipare discordiam. Atque hoc quidem omnes mortales et intellegunt et re probant. Itaque, si quando aliquod officium exstitit amici in periculis aut adeundis aut communicandis, quis est, qui id non maximis efferat laudibus? Qui clamores tota cavea nuper in hospitis et amici mei M. Pacuvi nova fabula! cum ignorante rege, uter Orestes esset, Pylades Orestem se esse diceret, ut pro illo necaretur, Orestes autem, ita ut erat, Orestem se esse perseveraret. Stantes plaudebant in re ficta; quid arbitramur in vera facturos fuisse? Facile indicabat ipsa natura vim suam, cum homines, quod facere ipsi non possent, id recte fieri in altero iudicarent.

Hactenus mihi videor de amicitia quid sentirem potuisse dicere; si quae praeterea sunt (credo autem esse multa), ab iis, si videbitur, qui ista disputant, quaeritote.

FANNIUS. Nos autem a te potius; quamquam etiam ab istis saepe quaesivi et audiivi non invitus equidem; sed aliud quoddam filum orationis tuae.

SCAEVOLA. Tum magis id diceres, Fanni, si nuper in hortis Scipionis, cum est de re publica disputatum, adfuisses. Qualis tum patronus iustitiae fuit contra accuratam orationem Phili!

FANNIUS. Facile id quidem fuit iustitiam iustissimo viro defendere.

SCAEVOLA. Quid? amicitiam nonne facile ei, qui ob eam summa fide, constantia iustitiaque servatam maximam gloriam ceperit?

LAELIUS. Vim hoc quidem est adferre. Quid enim refert, qua me ratione cogatis? Cogitis certe. Studiis enim generorum, praesertim in re bona, cum difficile est, tum ne aequum quidem obsistere.

Saeppissime igitur mihi de amicitia cogitanti maxime illud considerandum videri solet, utrum propter imbecillitatem atque inopiam desiderata sit amicitia, ut dandis recipere meritis, quod quisque minus per se ipse posset, id acciperet ab alio vicissimque redderet, an esset hoc quidem proprium amicitiae, sed antiquior et pulchrior et magis a natura ipsa profecta alia causa. Amor enim, ex quo amicitia nominata est, princeps est ad benivolentiam coniungendam. Nam utilitates quidem etiam ab iis percipiuntur saepe, qui simu-

latione amicitiae coluntur et observantur temporis causa, in amicitia autem nihil fictum est, nihil simulatum et, quidquid est, id est verum et voluntarium. Quapropter a natura mihi videtur potius quam ab indigentia orta amicitia, adplicatione magis animi cum quodam sensu amandi quam cogitatione, quantum illa res utilitatis esset habitura. Quod quidem quale sit, etiam in bestiis quibusdam animadverti potest, quae ex se natos ita amant ad quoddam tempus et ab eis ita amantur, ut facile earum sensus appareat. Quod in homine multo est evidentius, primum ex ea caritate, quae est inter natos et parentes, quae dirimi nisi detestabili scelere non potest; deinde cum similis sensus exstitit amoris, si aliquem nacti sumus, cuius cum moribus et natura congruamus, quod in eo quasi lumen aliquod probitatis et virtutis perspicere videamur. Nihil est enim virtute amabilius, nihil, quod magis adliciat ad diligendum, quippe cum propter virtutem et probitatem etiam eos, quos nunquam vidimus, quodam modo diligamus. Quis est, qui C. Fabrici, M. Curi non cum caritate aliqua benivola memoriam usurpet, quos nunquam viderit? Quis autem est, qui Tarquinium Superbum, qui Sp. Cassium, Sp. Maelium non oderit? Cum duobus ducibus de imperio in Italia est decertatum, Pyrrho et Hannibale; ab altero propter probitatem eius non nimis alienos animos habemus, alterum propter crudelitatem semper haec civitas oderit. Quodsi tanta vis probitatis est, ut eam vel in eis, quos nunquam vidimus, vel, quod maius

est, in hoste etiam diligamus, quid mirum est, si animi hominum moveantur, cum eorum, quibuscum usu coniuncti esse possunt, virtutem et bonitatem perspicere videantur? Quamquam confirmatur amor et beneficio accepto et studio perspecto et consuetudine adiuncta, quibus rebus ad illum primum motum animi et amoris adhibitis admirabilis quaedam exardescit benivolentiae magnitudo. [Quam si qui putant ab imbecillitate proficisci, ut sit, per quem adsequatur, quod quisque desideret, humilem sane relinquunt et minime generosum, ut ita dicam, ortum amicitiae, quam ex inopia atque indigentia natam volunt.] Quod si ita esset, ut quisque minimum esse in se arbitraretur, ita ad amicitiam esset aptissimus; quod longe secus est. Ut enim quisque sibi plurimum confidit, et ut quisque maxime virtute et sapientia sic munitus est, ut nullo egeat suaque omnia in se ipso posita iudicet, ita in amicitia expetendis colendisque maxime excellit. Quid enim? Africanus indigens mei? Minime hercule, ac ne ego quidem illius; sed ego admiratione quadam virtutis eius, ille vicissim opinione fortasse non nulla, quam de meis moribus habebat, me dilexit; auxit benivolentiam consuetudo. Sed quamquam utilitates multae et magnae consecutae sunt, non sunt tamen ab earum spe causae diligendi profectae. Ut enim benefici liberalesque sumus, non ut exigamus gratiam (neque enim beneficium faeneramur, sed natura propensi ad liberalitatem sumus), sic amicitiam non spe mercedis adducti, sed quod omnis eius fructus in ipso amore inest,

32 expetendam putamus. Ab his, qui pecudum ritu ad voluptatem omnia referunt, longe dissentiunt, nec mirum; nihil enim altum, nihil magnificum ac divinum suspicere possunt, qui suas omnes cogitationes abiecerunt in rem tam humilem tamque con- 5 temptam. Quam ob rem hos quidem ab hoc sermone removeamus, ipsi autem intellegamus naturam gigni sensum diligendi et benivolentiae caritatem facta significatione probitatis. Quam qui adpetiverunt, adplicant se et propius admovent, ut et 10 usu eius, quem diligere coeperunt, fruantur et moribus sintque pares in amore et aequales propensioresque ad bene merendum quam ad reposcendum, atque haec inter eos sit honesta certatio. Sic et utilitates ex amicitia maximae capientur, 15 et erit eius ortus a natura quam ab imbecillitate gravior et verior. Nam si utilitas amicitias conglutinaret, eadem commutata dissolveret; sed quia natura mutari non potest, idcirco verae amicitiae sempiternae sunt. Ortum quidem amicitiae videtis, 20 nisi quid ad haec forte vultis.

FANNIUS. Tu vero perge, Laeli; pro hoc enim, qui minor est natu, meo iure respondeo.

33 SCAEVOLA. Recte tu quidem. Quam ob rem audiamus. 25

10 LAELIUS. Audite vero, optimi viri, ea, quae saepissime inter me et Scipionem de amicitia disserebantur. Quamquam ille quidem nihil difficilius esse dicebat, quam amicitiam usque ad extremum vitae diem permanere. Nam vel ut non idem ex- 30 pediret incidere saepe, vel ut de re publica non

idem sentiretur; mutari etiam mores hominum saepe dicebat, alias adversis rebus, alias aetate ingravescente. Atque earum rerum exemplum ex similitudine capiebat ineuntis aetatis, quod summi 5 puerorum amores saepe una cum praetexta toga ponerentur; sin autem ad adulescentiam perduxis- 34 sent, dirimi tamen interdum contentione vel uxoriae condicionis vel commodi alicuius, quod idem adipisci uterque non posset. Quodsi qui longius in 10 amicitia proveci essent, tamen saepe labefactari, si in honoris contentionem incidissent; pestem enim nullam maiorem esse amicitiae quam in plerisque pecuniae cupiditatem, in optimis quibusque honoris certamen et gloriae, ex quo inimicitias maximas 15 saepe inter amicissimos exstitisse. Magna etiam 35 discidia et plerumque iusta nasci, cum aliquid ab amicis, quod rectum non esset, postularetur, ut aut libidinis ministri aut adiutores essent ad iniuriam; quod qui recusarent, quamvis honeste id facerent, 20 ius tamen amicitiae deserere arguerentur ab iis, quibus obsequi nollent. Illos autem, qui quidvis ab amico auderent postulare, postulatione ipsa profiteri omnia se amici causa esse facturos. Eorum querela inveterata non modo familiaritates extin- 25 gui solere, sed odia etiam gigni sempiterna. Haec ita multa quasi fata impendere amicitiae, ut omnia subterfugere non modo sapientiae, sed etiam felicitatis diceret sibi videri.

Quam ob rem id primum videamus, si placet, 11 36 quatenus amor in amicitia progredi debeat. Numne, 30 si Coriolanus habuit amicos, ferre contra patriam

arma illi cum Coriolano debuerunt? num Vecellinum amici regnum adpetentem, num Maelium debuerunt iuvare? Tiberium quidem Gracchum rem publicam vexantem a Q. Tuberone aequalibusque amicis derelictum videbamus. At C. Blossius Cumanus, hospes familiae vestrae, Scaevola, cum ad me, quod aderam Laenati et Rupilio consulibus in consilio, deprecatum venisset, hanc, ut sibi ignoscerem, causam adferebat, quod tanti Ti. Gracchum fecisset, ut, quidquid ille vellet, sibi faciendum putaret. Tum ego: 'Etiamne, si te in Capitolium faces ferre vellet?' 'Numquam', inquit, 'voluisset id quidem; sed si voluisset, paruissem.' Videtis, quam nefaria vox! Et hercule ita fecit vel plus etiam, quam dixit; non enim paruit ille Ti. Gracchi temeritati, sed praefuit, nec se comitem illius furoris, sed ducem praebuit. Itaque hac amentia quaestione nova perterritus in Asiam profugit, ad hostes se contulit, poenas rei publicae graves iustasque persolvit. Nulla est igitur excusatio peccati, si amici causa peccaveris; nam cum conciliatrix amicitiae virtutis opinio fuerit, difficile est amicitiam manere, si a virtute defeceris.

Quodsi rectum statuerimus vel concedere amicis, quidquid velint, vel impetrare ab iis, quidquid velimus, perfecta quidem sapientia si simus, nihil habeat res vitii. Sed loquimur de iis amicis, qui ante oculos sunt, quos videmus aut de quibus memoria accepimus, quos novit vita communis; ex hoc numero nobis exempla sumenda sunt, et eorum

quidem maxime, qui ad sapientiam proxime accedunt. Videmus Papum Aemilium Luscino familiarem fuisse (sic a patribus accepimus), bis una consules, collegas in censura; tum et cum iis et inter se coniunctissimos fuisse M'. Curium, Ti. Coruncanium memoriae proditum est. Igitur ne suspicari quidem possumus quemquam horum ab amico quippiam contendisse, quod contra fidem, contra ius iurandum, contra rem publicam esset. Nam hoc quidem in talibus viris quid attinet dicere, si contendisset, impetraturum non fuisse? cum illi sanctissimi viri fuerint, aequae autem nefas sit tale aliquid et facere rogatum et rogare. At vero Ti. Gracchum sequebantur C. Carbo, C. Cato, et minime tum quidem C. frater, nunc idem acerrimus.

Haec igitur lex in amicitia sancitur, ut neque rogemus res turpes nec faciamus rogati. Turpis enim excusatio est et minime accipienda cum in ceteris peccatis, tum si quis contra rem publicam se amici causa fecisse fateatur. Etenim eo loco, Fanni et Scaevola, locati sumus, ut nos longe prospicere oporteat futuros casus rei publicae. Deflexit iam aliquantum de spatio curriculoque consuetudo maiorum. Ti. Gracchus regnum occupare conatus est, vel regnavit is quidem paucos menses. Num quid simile populus Romanus audierat aut viderat? Hunc etiam post mortem secuti amici et propinqui quid in P. Scipione effecerint, sine lacrimis non queo dicere. Nam Carbonem, quocumque modo potuimus, propter recentem poenam Ti. Gracchi sustinimus; de C. Gracchi

autem tribunatu quid exspectem, non libet augurari. Serpit id in dies, resque proclivis ad perniciem, cum semel coepit, labitur. Videtis, in tabella iam ante quanta sit facta labes, primo Gabinia lege, biennio autem post Cassia. Videre iam videor ⁵ populum a senatu disiunctum, multitudinis arbitrio res maximas agi. Plures enim discent, quem ad modum haec fiant, quam quem ad modum iis resistatur. Quorsum haec? Quia sine sociis nemo quicquam tale conatur. Praecipendum est igitur ¹⁰ bonis, ut, si in eius modi amicitias ignari casu aliquo inciderint, ne existiment ita se adligatos, ut ab amicis in magna aliqua re peccantibus non discedant; improbis autem poena statuenda est, nec vero minor iis, qui secuti erunt alterum, quam ¹⁵ iis, qui ipsi fuerint impietatis duces. Quis clarior in Graecia Themistocle, quis potentior? Qui cum imperator bello Persico servitute Graeciam liberavisset propterque invidiam in exsilium expulsus esset, ingratae patriae iniuriam non tulit, quam ²⁰ ferre debuit, fecit idem, quod xx annis ante apud nos fecerat Coriolanus. His adiutor contra patriam inventus est nemo; itaque mortem sibi uterque ²⁵ conscivit. Quare talis improborum consensus non modo excusatione amicitiae tegenda non est, sed potius supplicio omni vindicanda est, ut ne quis concessum putet amicum vel bellum patriae inferentem sequi; quod quidem, ut res ire coepit, haud scio an aliquando futurum sit. Mihi autem non minori curae est, qualis res publica post mortem ³⁰ meam futura, quam qualis hodie sit.

Haec igitur prima lex amicitiae sanciat, ut ¹³ ab amicis honesta petamus, amicorum causa honesta faciamus, ne exspectemus quidem, dum rogemur, studium semper adsit, cunctatio absit, consilium vero dare audeamus libere. Plurimum in amicitia amicorum bene suadentium valeat auctoritas, eaque et adhibeatur ad monendum non modo aperte, sed etiam acriter, si res postulabit, et adhibita pareatur. Nam quibusdam, quos audio ⁴⁵ sapientes habitos in Graecia, placuisse opinor mirabilia quaedam (sed nihil est, quod illi non persequantur argutiis): partim fugiendas esse nimias amicitias, ne necesse sit unum sollicitum esse pro pluribus; satis superque esse sibi suarum cuique ¹⁵ rerum, alienis nimis implicari molestum esse; commodissimum esse quam laxissimas habenas habere amicitiae, quas vel adducas, cum velis, vel remittas; caput enim esse ad beate vivendum securitatem, qua frui non possit animus, si tamquam parturiat ²⁰ unus pro pluribus. Alios autem dicere aiunt multo etiam inhumanius (quem locum breviter paulo ante perstrinxi) praesidii adiumentique causa, non benivolentiae neque caritatis amicitias esse expetendas; itaque, ut quisque minimum firmitatis haberet ²⁵ minimumque virium, ita amicitias adpetere maxime; ex eo fieri ut mulierculae magis amicitiarum praesidia quaerant quam viri et inopes quam opulenti et calamitosi quam ii, qui putentur beati. O praeterea ⁴⁷ videntur, qui amicitiam e vita tollunt, qua nihil a dis immortalibus melius habemus, nihil iucundius.

Quae est enim ista securitas specie quidem blanda, sed reapse multis locis repudianda? Neque enim est consentaneum ullam honestam rem actionemve, ne sollicitus sis, aut non suscipere aut susceptam deponere. Quodsi curam fugimus, virtus fugienda est, quae necesse est cum aliqua cura res sibi contrarias aspernetur atque oderit, ut bonitas malitiam, temperantia libidinem, ignaviam fortitudo; itaque videas rebus iniustis iustos maxime dolere, imbellibus fortes, flagitiosis modestos. Ergo hoc proprium est animi bene constituti, et laetari bonis rebus et dolere contrariis. Quam ob rem, si cadit in sapientem animi dolor, qui profecto cadit, nisi ex eius animo extirpatam humanitatem arbitramur, quae causa est, cur amicitiam funditus tollamus e vita, ne aliquas propter eam suscipiamus molestias? Quid enim interest motu animi sublato non dico inter pecudem et hominem, sed inter hominem et truncum aut saxum aut quidvis generis eiusdem? Neque enim sunt isti audiendi, qui virtutem duram et quasi ferream esse quandam volunt; quae quidem est cum multis in rebus, tum in amicitia tenera atque tractabilis, ut et bonis amici quasi diffundatur et incommodis contrahatur. Quam ob rem angor iste, qui pro amico saepe capiendus est, non tantum valet, ut tollat e vita amicitiam, non plus quam ut virtutes, quia non nullas curas et molestias adferunt, repudientur.

14 Cum autem contrahat amicitiam, ut supra dixi, si qua significatio virtutis eluceat, ad quam se similis animus adplicet et adiungat, id cum

contigit, amor exoriatur necesse est. Quid enim tam absurdum quam delectari multis inanimis rebus, ut honore, ut gloria, ut aedificio, ut vestitu cultuque corporis, animante virtute praedito, eo qui vel amare vel, ut ita dicam, redamare possit, non admodum delectari? Nihil est enim remuneratione benivolentiae, nihil vicissitudine studiorum officiorumque iucundius. Quid? si illud etiam addimus, quod recte addi potest, nihil esse, quod ad se rem ullam tam adliciat et attrahat quam ad amicitiam similitudo, concedetur profecto verum esse, ut bonos boni diligant adsciscantque sibi quasi propinquitate coniunctos atque natura; nihil est enim adpetentius similibus sui nec rapacius quam natura. Quam ob rem hoc quidem, Fanni et Scaevola, constet, ut opinor, bonis inter bonos quasi necessariam benivolentiam, qui est amicitiae fons a natura constitutus. Sed eadem bonitas etiam ad multitudinem pertinet. Non enim est inhumana virtus neque immunis neque superba, quae etiam populos universos tueri eisque optime consulere soleat; quod non faceret profecto, si a caritate vulgi abhorreret. Atque etiam mihi quidem videtur, qui utilitatum causa fingunt amicitias, amabilissimum nodum amicitiae tollere. Non enim tam utilitas parta per amicum quam amici amor ipse delectat, tumque illud fit, quod ab amico est profectum, iucundum, si cum studio est profectum; tantumque abest, ut amicitiae propter indigentiam colantur, ut ii, qui opibus et copiis maximeque virtute, in qua plurimum est praesidii, minime

alterius indigeant, liberalissimi sint et beneficentissimi.

Atque haud sciam an ne opus sit quidem nihil umquam omnino deesse amicis. Ubi enim studia nostra viguissent, si numquam consilio, numquam opera nostra nec domi nec militiae Scipio eguisset? Non igitur utilitatem amicitia, sed utilitas amicitiam secuta est. Non ergo erunt homines deliciis diffuentes audiendi, si quando de amicitia, quam nec usu nec ratione habent cognitam, disputabunt. Nam quis est, pro deorum fidem atque hominum, qui velit, ut neque diligat quemquam nec ipse ab ullo diligatur, circumfluere omnibus copiis atque in omnium rerum abundantia vivere? Haec enim est tyrannorum vita nimirum, in qua nulla fides, nulla caritas, nulla stabilis benivolentiae potest esse fiducia, omnia semper suspecta atque sollicita, nullus locus amicitiae. Quis enim aut eum diligat, quem metuat, aut eum, a quo se metui putet? Coluntur tamen simulatione dumtaxat ad tempus. Quod si forte, ut fit plerumque, ceciderunt, tum intellegitur, quam fuerint inopes amicorum. Quod Tarquinius dixisse ferunt, tum exultantem se intellexisse, quos fidos amicos habuisset, quos infidos, cum iam neutris gratiam referre posset. Quamquam miror, illa superbia et importunitate si quemquam amicum habere potuit. Atque ut huius, quem dixi, mores veros amicos parare non potuerunt, sic multorum opes praepotentium excludunt amicitias fideles. Non enim solum ipsa Fortuna caeca est, sed eos etiam ple-

rumque efficit caecos, quos complexa est; itaque efferuntur fere fastidio et contumacia, nec quicquam insipiente fortunato intolerabilius fieri potest. Atque hoc quidem videre licet, eos, qui antea commodis fuerint moribus, imperio, potestate, prosperis rebus immutari. Quid autem stultius quam, cum plurimum copiis, facultatibus, opibus possint, cetera parare, quae parantur pecunia, equos, famulos, vestem egregiam, vasa pretiosa, amicos non parare, optimam et pulcherrimam vitae, ut ita dicam, supellectilem? Etenim cetera cum parant, cui parent, nesciunt, nec cuius causa laborent (eius enim est istorum quidque, qui vicit viribus), amicitiarum sua cuique permanet stabilis et certa possessio; ut, etiamsi illa maneant, quae sunt quasi dona Fortunae, tamen vita inculta et deserta ab amicis non possit esse iucunda. Sed haec hactenus. Constituendi autem sunt, qui sint in amicitia fines et quasi termini diligendi. De quibus tres video sententias ferri, quarum nullam probo, unam, ut eodem modo erga amicum adfecti simus, quo erga nosmet ipsos, alteram, ut nostra in amicos benivolentia illorum erga nos benivolentiae pariter aequaliterque respondeat, tertiam, ut, quanti quisque se ipse facit, tanti fiat ab amicis. Harum trium sententiarum nulli prorsus adsentior. Nec enim illa prima vera est, ut, quem ad modum in se quisque sit, sic in amicum sit animatus. Quam multa enim, quae nostra causa numquam faceremus, facimus causa amicorum! precari ab indigno, supplicare, tum acerbius in aliquem invehi insec-

tarique vehementius, quae in nostris rebus non
satis honeste, in amicorum fiunt honestissime; mul-
taeque res sunt, in quibus de suis commodis viri
boni multa detrahunt detrahique patiuntur, ut iis
58 amici potius quam ipsi fruantur. Altera sententia
est, quae definit amicitiam paribus officiis ac vo-
luntatibus. Hoc quidem est nimis exigue et exi-
liter ad calculos vocare amicitiam, ut par sit ratio
acceptorum et datorum. Divitior mihi et adfluentior
videtur esse vera amicitia nec observare restricte,¹⁰
ne plus reddat quam acceperit; neque enim verend-
um est, ne quid excidat, aut ne quid in terram
defluat, aut ne plus aequo quid in amicitiam con-
59 geratur. Tertius vero ille finis deterrimus, ut,
quanti quisque se ipse faciat, tanti fiat ab amicis.¹⁵
Saepe enim in quibusdam aut animus abiectior est
aut spes amplificandae fortunae fractior. Non est
igitur amici talem esse in eum, qualis ille in se
est, sed potius eniti et efficere, ut amici iacentem
animum excitet inducatque in spem cogitationem²⁰
que meliorem. Alius igitur finis verae amicitiae
constituendus est, si prius, quid maxime reprehen-
dere Scipio solitus sit, dixerit. Negabat ullam
vocem inimiciorem amicitiae potuisse reperiri quam
eius, qui dixisset ita amare oportere, ut si ali-
25 quando esset osurus; nec vero se adduci posse,
ut hoc, quem ad modum putaretur, a Biante esse
dictum crederet, qui sapiens habitus esset unus e
septem; impuri cuiusdam aut ambitiosi aut omnia
ad suam potentiam revocantis esse sententiam.³⁰
Quonam enim modo quisquam amicus esse poterit

ei, cui se putabit inimicum esse posse? Quin etiam
necesse erit cupere et optare, ut quam saepissime
peccet amicus, quo plures det sibi tamquam ansas
ad reprehendendum; rursus autem recte factis
5 commodisque amicorum necesse erit angi, dolere,
invidere. Quare hoc quidem praeceptum, cuius-⁶⁰
cumque est, ad tollendam amicitiam valet; illud
potius praecipendum fuit, ut eam diligentiam ad-
hiberemus in amicitiiis comparandis, ut ne quando
10 amare inciperemus eum, quem aliquando odisse
possemus. Quin etiam, si minus felices in dili-
gendo fuisset, ferendum id Scipio potius quam
inimicitiarum tempus cogitandum putabat. His^{17 61}
igitur finibus utendum arbitror, ut, cum emendati
15 mores amicorum sint, tum sit inter eos omnium
rerum, consiliorum, voluntatum sine ulla exceptione
communitas, ut etiam, si qua fortuna acciderit, ut
minus iustae amicorum voluntates adiuvandae sint,
in quibus eorum aut caput agatur aut fama, decli-
20 nandum de via sit, modo ne summa turpitudine se-
quatur. Est enim, quatenus amicitiae dari venia
possit; nec vero neglegenda est fama, nec mediocre
telum ad res gerendas existimare oportet benivo-
lentiam civium; quam blanditiis et adsentando col-
25 ligere turpe est, virtus, quam sequitur caritas,
minime repudianda est.

Sed (saepe enim redeo ad Scipionem, cuius⁶²
omnis sermo erat de amicitia) querebatur, quod
omnibus in rebus homines diligentiores essent;
30 capras et oves quot quisque haberet, dicere posse,
amicos quot haberet, non posse dicere, et in illis

quidem parandis adhibere curam, in amicis eligendis neglegentes esse nec habere quasi signa quaedam et notas, quibus eos, qui ad amicitias essent idonei, iudicarent. Sunt igitur firmi et stabiles et constantes eligendi; cuius generis est magna penuria. Et iudicare difficile est sane nisi expertum; experiendum autem est in ipsa amicitia. Ita praecurrit amicitia iudicium tollitque experiendi potestatem. Est igitur prudentis sustinere ut curum, sic impetum benivolentiae, quo utamur quasi equis temptatis, sic amicitia ex aliqua parte periclitatis moribus amicorum. Quidam saepe in parva pecunia perspiciuntur quam sint leves, quidam autem, quos parva movere non potuit, cognoscuntur in magna. Sin erunt aliqui reperti, qui pecuniam praeferre amicitiae sordidum existiment, ubi eos inveniemus, qui honores, magistratus, imperia, potestates, opes amicitiae non anteponant, ut, cum ex altera parte proposita haec sint, ex altera ius amicitiae, non multo illa malint? Imbecilla enim est natura ad contemnendam potentiam; quam etiamsi neglecta amicitia consecuti sint, obscuratum iri arbitrantur, quia non sine magna causa sit neglecta amicitia. Itaque verae amicitiae difficillime reperiuntur in iis, qui in honoribus reque publica versantur; ubi enim istum invenias, qui honorem amici anteponat suo? Quid? haec ut omittam, quam graves, quam difficiles plerisque videntur calamitatum societates! ad quas non est facile inventu qui descendant. Quamquam Ennius recte:

Amicus certus in re incerta cernitur, tamen haec duo levitatis et infirmitatis plerosque convincunt, aut si in bonis rebus contemnunt aut in malis deserunt. Qui igitur utraque in re gravem, constantem, stabilem se in amicitia praestiterit, hunc ex maxime raro genere hominum iudicare debemus et paene divino.

Firmamentum autem stabilitatis constantiae- que est eius, quam in amicitia quaerimus, fides; nihil est enim stabile, quod infidum est. Simplicem praeterea et communem et consentientem, id est qui rebus isdem moveatur, eligi par est, quae omnia pertinent ad fidelitatem; neque enim fidum potest esse multiplex ingenium et tortuosum, neque vero, qui non isdem rebus movetur naturaque consentit, aut fidus aut stabilis potest esse. Addendum eodem est, ut ne criminibus aut inferendis delectetur aut credat oblatis, quae pertinent omnia ad eam, quam iam dudum tracto, constantiam. Ita fit verum illud, quod initio dixi, amicitiam nisi inter bonos esse non posse. Est enim boni viri, quem eundem sapientem licet dicere, haec duo tenere in amicitia: primum ne quid fictum sit neve simulatum; aperte enim vel odisse magis ingenui est quam fronte occultare sententiam; deinde non solum ab aliquo adlatas criminationes repellere, sed ne ipsum quidem esse suspiciosum semper aliquid existimantem ab amico esse violatum. Accedit huc suavitas quaedam oportet sermonum atque morum, haudquaquam mediocre condimentum amicitiae. Tristitia autem et in omni re severitas

habet illa quidem gravitatem, sed amicitia remissior esse debet et liberior et dulcior et ad omnem comitatem facilitatemque proclivior.

19 67 Existit autem hoc loco quaedam quaestio subdifficilis, num quando amici novi, digni amicitia, 5 veteribus sint antepoenendi, ut equis vetulis teneros antepoenere solemus. Indigna homine dubitatio! Non enim debent esse amicitiarum sicut aliarum rerum satietates; veterrima quaeque, ut ea vina, quae vetustatem ferunt, esse debet suavissima; 10 verumque illud est, quod dicitur, multos modios salis simul edendos esse, ut amicitiae munus expletum sit. Novitates autem si spem adferunt, ut 68 tamquam in herbis non fallacibus fructus appareat, non sunt illae quidem repudiandae, vetustas tamen 15 suo loco conservanda; maxima est enim vis vetustatis et consuetudinis. Quin ipso equo, cuius modo feci mentionem, si nulla res impediatur, nemo est, quin eo, quo consuevit, libentius utatur quam intractato et novo. Nec vero in hoc, quod est 20 animal, sed in iis etiam, quae sunt inanima, consuetudo valet, cum locis ipsis delectemur, montuosis etiam et silvestribus, in quibus diutius comorati sumus.

69 Sed maximum est in amicitia parem esse inferiori. Saepe enim excellentiae quaedam sunt, qualis erat Scipionis in nostro, ut ita dicam, grege. Numquam se ille Philo, numquam Rupilio, numquam Mummio anteposuit, numquam inferioris ordinis amicis, Quintum vero Maximum fratrem, 30 egregium virum omnino, sibi nequaquam parem,

quod is anteibat aetate, tamquam superiorem colebat suosque omnes per se posse esse ampliores volebat. Quod faciendum imitandumque est omnibus, 70 ut, si quam praestantiam virtutis, ingenii, fortunae consecuti sint, impertiant ea suis communicentque cum proximis, ut, si parentibus nati sint humilibus, si propinquos habeant imbecilliore vel animo vel fortuna, eorum augeant opes eisque honori sint et dignitati. Ut in fabulis, qui aliquamdiu propter ignorationem stirpis et generis in famulatu fuerunt, cum cogniti sunt et aut deorum aut regum filii inventi, retinent tamen caritatem in pastores, quos patres multos annos esse duxerint. Quod est multo profecto magis in veris patribus 15 certisque faciendum. Fructus enim ingenii et virtutis omnisque praestantiae tum maximus capitur, cum in proximum quemque confertur.

Ut igitur ii, qui sunt in amicitiae coniunctionisque necessitudine superiores, exaequare se 20 cum inferioribus debent, sic inferiores non dolere se a suis aut ingenio aut fortuna aut dignitate superari. Quorum plerique aut queruntur semper aliquid aut etiam exprobrant, eoque magis, si habere se putant, quod officiose et amice et cum 25 labore aliquo suo factum queant dicere. Odiosum sane genus hominum officia exprobrantium, quae meminisse debet is, in quem collata sunt, non commemorare, qui contulit. Quam ob rem, ut ii, qui 72 superiores sunt, summittere se debent in amicitia, sic quodam modo inferiores extollere. Sunt enim 30 quidam, qui molestas amicitias faciunt, cum ipsi

se contemni putant; quod non fere contingit nisi iis, qui etiam contemnendos se arbitrantur; qui hac opinione non modo verbis, sed etiam opere levandi sunt. Tantum autem cuique tribuendum, primum quantum ipse efficere possis, deinde etiam quantum ille, quem diligas atque adiuves, sustinere. Non enim neque tu possis, quamvis excellas, omnes tuos ad honores amplissimos perducere, ut Scipio P. Rupilius potuit consulem efficere, fratrem eius L. non potuit; quod si etiam possis quidvis deferre ad alterum, videndum est tamen, quid ille possit sustinere.

74 Omnino amicitiae corroboratis iam confirmatisque et ingeniis et aetatibus iudicandae sunt, nec, si qui ineunte aetate venandi aut pilae studiosi fuerunt, eos habere necessarios, quos tum eodem studio praeditos dilexerunt. Isto enim modo nutrices et paedagogi iure vetustatis plurimum benivolentiae postulabunt; qui neglegendi quidem non sunt, sed alio quodam modo aestimandi. Aliter amicitiae stabiles permanere non possunt. Disparis enim mores disparia studia sequuntur, quorum dissimilitudo dissociat amicitias; nec ob aliam causam ullam boni improbis, improbi bonis amici esse non possunt, nisi quod tanta est inter eos, quanta maxima potest esse, morum studiorumque distantia.

75 Recte etiam praecipitur in amicitias, ne intemperata quaedam benivolentia, quod persaepe fit, impediatur magnas utilitates amicorum. Nec enim, ut ad fabulas redeam, Troiam Neoptolemus capere

potuisset, si Lycomedem, apud quem erat educatus, multis cum lacrimis iter suum impediendum audire voluisset. Et saepe incidunt magnae res, ut discedendum sit ab amicis; quas qui impedire vult, quod desiderium non facile ferat, is et infirmus est mollisque natura et ob eam ipsam causam in amicitia parum iustus. Atque in omni re considerandum est, et quid postules ab amico et quid patiari a te impetrari.

10 Est etiam quaedam calamitas in amicitias 21 dimittendis non numquam necessaria; iam enim a sapientium familiaritatibus ad vulgares amicitias oratio nostra delabitur. Erumpunt saepe vitia amicorum tum in ipsos amicos, tum in alienos, quorum tamen ad amicos redundet infamia. Tales igitur amicitiae sunt remissione usus eluendae et, ut Catonem dicere audivi, dissuendae magis quam discindendae, nisi quaedam admodum intolerabilis iniuria exarserit, ut neque rectum neque honestum sit nec fieri possit, ut non statim alienatio disiunctioque facienda sit. Sin autem aut morum aut studiorum commutatio quaedam, ut fieri solet, facta erit aut in rei publicae partibus dissensio intercesserit (loquor enim iam, ut paulo ante dixi, non de sapientium, sed de communibus amicitias), cavendum erit, ne non solum amicitiae depositae, sed etiam inimicitiae susceptae videantur; nihil est enim turpius quam cum eo bellum gerere, quocum familiariter vixeris. Ab amicitia Q. Pompei meo nomine se removerat, ut scitis, Scipio; propter dissensionem autem, quae erat in re publica, alie-

natus est a collega nostro Metello; utrumque egit graviter, auctoritate et offensione animi non acerba.
 78 Quam ob rem primum danda opera est, ne qua amicorum discidia fiant; sin tale aliquid evenerit, ut exstinctae potius amicitiae quam oppressae videantur. Cavendum vero, ne etiam in graves inimicitias convertant se amicitiae; ex quibus iurgia, maledicta, contumeliae gignuntur. Quae tamen si tolerabiles erunt, ferendae sunt, et hic honos veteri amicitiae tribuendus, ut is in culpa sit, qui faciat, non, qui patiatur iniuriam.

Omnino omnium horum vitiorum atque incommodorum una cautio est atque una provisio, ut ne nimis cito diligere incipiant neve non dignos.
 79 Digni autem sunt amicitia, quibus in ipsis inest causa, cur diligantur. Rarum genus, et quidem omnia praeclara rara, nec quicquam difficilius quam reperire, quod sit omni ex parte in suo genere perfectum. Sed plerique neque in rebus humanis quicquam bonum norunt, nisi quod fructuosum sit, et amicos tamquam pecudes eos potissimum diligunt, ex quibus sperant se maximum fructum esse capturos. Ita pulcherrima illa et maxime naturali
 80 carent amicitia per se et propter se expetita nec ipsi sibi exemplo sunt, haec vis amicitiae et qualis et quanta sit. Ipse enim se quisque diligit, non ut aliquam a se ipse mercedem exigat caritatis suae, sed quod per se sibi quisque carus est. Quod nisi idem in amicitiam transferetur, verus amicus numquam reperietur; est enim is, qui est tamquam
 81 alter idem. Quodsi hoc apparet in bestiis, volu-

cribus, nantibus, agrestibus, cicuribus, feris, primum ut se ipsae diligant (id enim pariter cum omni animante nascitur), deinde ut requirant atque adpetant, ad quas se adpicient, eiusdem generis
 8 animantes, idque faciunt cum desiderio et cum quadam similitudine amoris humani, quanto id magis in homine fit natura, qui et se ipse diligit et alterum anquirit, cuius animum ita cum suo misceat, ut efficiat paene unum ex duobus. Sed
 22 82 plerique perverse, ne dicam impudenter, habere talem amicum volunt, quales ipsi esse non possunt, quaeque ipsi non tribuunt amicis, haec ab iis desiderant. Par est autem primum ipsum esse virum bonum, tum alterum similem sui quaerere. In talibus ea, quam iam dudum tractamus, stabilitas amicitiae confirmari potest, cum homines benivolentia coniuncti primum cupiditatibus iis, quibus ceteri serviunt, imperabunt, deinde aequitate iustitiae gaudebunt, omniaque alter pro altero suscipiet, neque quicquam unquam nisi honestum et rectum alter ab altero postulabit, neque solum colent inter se ac diligunt, sed etiam verebuntur; nam maximum ornamentum amicitiae tollit, qui ex ea tollit verecundiam. Itaque in iis perniciosus
 83 est error, qui existimant libidinum peccatorumque omnium patere in amicitia licentiam; virtutum amicitia adiutrix a natura data est, non vitiorum comes, ut, quoniam solitaria non posset virtus ad ea, quae summa sunt, pervenire, coniuncta et
 80 sociata cum altera perveniret. Quae si quos inter societas aut est aut fuit aut futura est, eorum est

habendus ad summum naturae bonum optimus
 84 beatissimusque comitatus. Haec est, inquam, so-
 cietas, in qua omnia insunt, quae putant homines
 expetenda, honestas, gloria, tranquillitas animi
 atque iucunditas, ut et cum haec adsint beata vita 5
 sit et sine his esse non possit. Quod cum optimum
 maximumque sit, si id volumus adipisci, virtuti
 opera danda est, sine qua nec amicitiam neque
 ullam rem expetendam consequi possumus; ea vero
 neglecta qui se amicos habere arbitrantur, tum se 10
 denique errasse sentiunt, cum eos gravis aliquis
 85 casus experiri cogit. Quocirca (dicendum est enim
 saepius), cum iudicaris, diligere oportet, non, cum
 dilexeris, iudicare.

Sed cum multis in rebus neglegentia plecti-15
 mur, tum maxime in amicis et diligendis et col-
 lendis; praeposteris enim utimur consiliis et acta
 agimus, quod vetamur veteri proverbio. Nam im-
 plicati ultro et citro vel usu diuturno vel etiam
 officii repente in medio cursu amicitias exorta 20
 23 86 aliqua offensione disruptimus. Quo etiam magis
 vituperanda est rei maxime necessariae tanta in-
 curia. Una est enim amicitia in rebus humanis,
 de cuius utilitate omnes uno ore consentiunt. Quam-
 quam a multis virtus ipsa contemnitur et vendi-25
 tatio quaedam atque ostentatio esse dicitur, multi
 divitias despiciunt, quos parvo contentos tenuis
 victus cultusque delectat, honores vero, quorum
 cupiditate quidam inflammantur, quam multi ita
 contemnunt, ut nihil inanius, nihil esse levius exi-30
 stiment! itemque cetera, quae quibusdam admira-

bilia videntur, permulti sunt qui pro nihilo putent,
 de amicitia omnes ad unum idem sentiunt, et ii,
 qui ad rem publicam se contulerunt, et ii, qui
 rerum cognitione doctrinaque delectantur, et ii, qui
 5 suum negotium gerunt otiosi, postremo ii, qui se
 totos tradiderunt voluptatibus, sine amicitia vitam
 esse nullam, si modo velint aliqua ex parte libera-
 liter vivere. Serpit enim nescio quo modo per 87
 omnium vitas amicitia nec ullam aetatis degendae
 10 rationem patitur esse expertem sui. Quin etiam
 si quis asperitate ea est et immanitate naturae,
 congressus ut hominum fugiat atque oderit, qualem
 fuisse Athenis Timonem nescio quem accepimus,
 tamen is pati non possit, ut non anquirat aliquem,
 15 apud quem evomat virus acerbitatis suae. Atque
 hoc maxime iudicaretur, si quid tale posset con-
 tingere, ut aliquis nos deus ex hac hominum fre-
 quentia tolleret et in solitudine uspiam collocaret
 atque ibi suppeditans omnium rerum, quas natura
 20 desiderat, abundantiam et copiam hominis omnino
 aspiciendi potestatem eriperet. Quis tam esset
 ferreus, qui eam vitam ferre posset, cuique non
 auferret fructum voluptatum omnium solitudo?
 Verum ergo illud est, quod a Tarentino Archyta, 88
 25 ut opinor, dici solitum nostros senes commemorare
 audivi ab aliis senibus auditum: 'si quis in cae-
 lum ascendisset naturamque mundi et pul-
 chritudinem siderum perspexisset, insua-
 vem illam admirationem ei fore; quae iu-
 30 cundissima fuisset, si aliquem, cui nar-
 raret, habuisset.' Sic natura solitarium nihil

amat semperque ad aliquod tamquam adminiculum
adnititur; quod in amicissimo quoque dulcissimum
24 est. Sed cum tot signis eadem natura declaret,
quid velit, anquirat, desideret, tamen obsurdesci-
mus nescio quo modo nec ea, quae ab ea monemur, 5
audimus. Est enim varius et multiplex usus ami-
citiæ, multaeque causae suspicionum offensionum-
que dantur, quas tum evitare, tum elevare, tum
ferre sapientis est; una illa sublevanda offensio
est, ut et utilitas in amicitia et fides retineatur: 10
nam et monendi amici saepe sunt et obiurgandi,
88 et haec accipienda amice, cum benivole fiunt. Sed
nescio quo modo verum est, quod in Andria fami-
liaris meus dicit:

Obséquium amicos, veritas odiúm parit. 15
Molesta veritas, siquidem ex ea nascitur odium,
quod est venenum amicitiae, sed obsequium multo
molestius, quod peccatis indulgens praecipitem
amicum ferri sinit; maxima autem culpa in eo, qui
et veritatem aspernatur et in fraudem obsequio 20
impellitur. Omni igitur hac in re habenda ratio
et diligentia est, primum ut monitio acerbitate,
deinde ut obiurgatio contumelia careat; in obsequio
autem, quoniam Terentiano verbo libenter utimur,
comitas adsit, adsentatio, vitiorum adiutrix, procul 25
amoveatur, quae non modo amico, sed ne libero
quidem digna est; aliter enim cum tyranno, aliter
90 cum amico vivitur. Cuius autem aures clausae
veritati sunt, ut ab amico verum audire nequeat,
huius salus desperanda est. Scitum est enim illud 30
Catonis, ut multa: melius de quibusdam acer-

bos inimicos mereri quam eos amicos, qui
dulces videantur; illos verum saepe di-
dicere, hos numquam.' Atque illud absurdum,
quod ii, qui monentur, eam molestiam, quam debent
5 capere, non capiunt, eam capiunt, qua debent va-
care; peccasse enim se non anguntur, obiurgari
moleste ferunt; quod contra oportebat, delicto do-
lere, correctione gaudere.

Ut igitur et monere et moneri proprium est 25 91
10 verae amicitiae et alterum libere facere, non aspere,
alterum patienter accipere, non repugnanter, sic
habendum est nullam in amicitiiis pestem esse
maiores quam adulationem, blanditiam, adsentia-
tionem; quamvis enim multis nominibus est hoc
15 vitium notandum levium hominum atque fallacium
ad voluntatem loquentium omnia, nihil ad veri-
tatem. Cum autem omnium rerum simulatio vitiosa 92
est (tollit enim iudicium veri idque adulterat), tum
amicitiae repugnat maxime; delet enim veritatem,
20 sine qua nomen amicitiae valere non potest. Nam
cum amicitiae vis sit in eo, ut unus quasi animus
fiat ex pluribus, qui id fieri poterit, si ne in uno
quidem quoque unus animus erit idemque semper,
sed varius, commutabilis, multiplex? Quid enim 93
25 potest esse tam flexibile, tam devium, quam animus
eius, qui ad alterius non modo sensum ac volun-
tatem, sed etiam vultum atque nutum convertitur?

Négat quis, nego; ait, áio; postremo
imperavi egomét mihi

30 Ómnia adsentári,

ut ait idem Terentius, sed ille in Gnathonis persona, quod amici genus adhibere omnino levitatis⁹⁴ est. Multi autem Gnathonum similes cum sint loco, fortuna, fama superiores, horum est adsentatio molesta, cum ad vanitatem accessit auctoritas.⁵
⁹⁵ Secerni autem blandus amicus a vero et internosci tam potest adhibita diligentia, quam omnia fucata et simulata a sinceris atque veris. Contio, quae ex imperitissimis constat, tamen iudicare solet, quid intersit inter popularem, id est adsentatorem¹⁰ et levem civem, et inter constantem, severum et⁹⁶ gravem. Quibus blanditiis C. Papirius nuper influebat in aures contionis, cum ferret legem de tribunis plebis reficiendis! Dissuasimus nos; sed nihil de me, de Scipione dicam libentius. Quanta¹⁵ illa, di immortales, fuit gravitas, quanta in oratione maiestas! ut facile ducem populi Romani, non comitem diceres. Sed adfuitis, et est in manibus oratio. Itaque lex popularis suffragiis populi repudiata est. Atque, ut ad me redeam, meministis,²⁰ Q. Maximo, fratre Scipionis, et L. Mancino consulibus quam popularis lex de sacerdotiis C. Licini Crassi videbatur! Cooptatio enim collegiorum ad populi beneficium transferebatur; atque is primus instituit in forum versus agere cum populo. Tamen²⁵ illius vendibilem orationem religio deorum immortalium nobis defendentibus facile vincebat. Atque id actum est praetore me quinquennio ante, quam consul sum factus; ita re magis quam summa auctoritate causa illa defensa est. Quodsi in scaena,³⁰ id est in contione, in qua rebus fictis et adum-

bratis loci plurimum est, tamen verum valet, si modo id patefactum et illustratum est, quid in amicitia fieri oportet, quae tota veritate perpenditur? in qua nisi, ut dicitur, apertum pectus⁵ videas tuumque ostendas, nihil fidum, nihil exploratum habeas, ne amare quidem aut amari, cum, id quam vere fiat, ignores.

Quamquam ista adsentatio, quamvis pernicio-
 ciosa sit, nocere tamen nemini potest nisi ei, qui
¹⁰ eam recipit atque ea delectatur. Ita fit, ut is adsentatoribus patefaciat aures suas maxime, qui ipse sibi adsentetur et se maxime ipse delectet. Omnino est amans sui virtus; optime enim se ipsa⁹⁸ novit, quamque amabilis sit, intellegit. Ego autem
¹⁵ non de virtute nunc loquor, sed de virtutis opinione. Virtute enim ipsa non tam multi praediti esse quam videri volunt. Hos delectat adsentatio, his fictus ad ipsorum voluntatem sermo cum adhibetur, orationem illam vanam testimonium esse
²⁰ laudum suarum putant. Nulla est igitur haec amicitia, cum alter verum audire non vult, alter ad mentiendum paratus est. Nec parasitorum in comediis adsentatio faceta nobis videretur, nisi essent milites gloriosi.

²⁵ Magnas vero agere gratias Thais mihi? Satis erat respondere: 'magnas'; 'ingentes', inquit. Semper auget adsentator id, quod is, cuius ad voluntatem dicitur, vult esse magnum. Quam⁹⁹ ob rem, quamquam blanda ista vanitas apud eos
³⁰ valet, qui ipsi illam adlectant et invitant, tamen etiam graviore constantioresque admonendi sunt,

ut animadvertant, ne callida adsentatione capiantur. Aperte enim adulantem nemo non videt, nisi qui admodum est excors; callidus ille et occultus ne se insinuet, studiosè cavendum est; nec enim facillime agnoscitur, quippe qui etiam adversando saepe adsentetur et litigare se simulans blandiatur atque ad extremum det manus vincique se patiat, ut is, qui illusus sit, plus vidisse videatur. Quid autem turpius quam illudi? Quod ut ne accidat, magis cavendum est.

Ut me hódie ante omnes cómicos stultós
senes

Versáris atque inlússeris lautissime.

100 Haec enim etiam in fabulis stultissima persona est improvidorum et credulorum senum. Sed nescio 15 quo pacto ab amicitiiis perfectorum hominum, id est sapientium (de hac dico sapientia, quae videtur in hominem cadere posse), ad leves amicitias defluxit oratio. Quam ob rem ad illa prima redeamus eaque ipsa concludamus aliquando.

27 Virtus, virtus, inquam, C. Fanni, et tu, Q. Muci, et conciliat amicitias et conservat. In ea est enim convenientia rerum, in ea stabilitas, in ea constantia; quae cum se extulit et ostendit suum lumen et idem aspexit agnovitque in alio, ad id 25 se admovet vicissimque accipit illud, quod in altero est; ex quo exardescit sive amor sive amicitia; utrumque enim dictum est ab amando; amare autem nihil est aliud nisi eum ipsum diligere, quem ames, nulla indigentia, nulla utilitate quaesita; 30 quae tamen ipsa efflorescit ex amicitia, etiamsi tu

eam minus secutus sis. Hac nos adolescentes 101 benivolentia senes illos, L. Paulum, M. Catonem, C. Galum, P. Nasicam, Ti. Gracchum, Scipionis nostri socerum, dileximus, haec etiam magis elucet 5 inter aequales, ut inter me et Scipionem, L. Furium, P. Rupiliam, Sp. Mummiam. Vicissim autem senes in adolescentium caritate adquiescimus, ut in vestra, ut in Q. Tuberonis; equidem etiam admodum adolescentis P. Rutili, A. Vergini familiaritate delector. 10 Quoniamque ita ratio comparata est vitae naturaeque nostrae, ut alia aetas oriatur, maxime quidem optandum est, ut cum aequalibus possis, quibuscumque tamquam e carceribus emissus sis, cum 15 isdem ad calcem, ut dicitur, pervenire. Sed quoniam 102 niam res humanae fragiles caducaeque sunt, semper aliqui anquirendi sunt, quos diligamus et a quibus diligamur; caritate enim benivolentiaque sublata omnis est e vita sublata iucunditas. Mihi quidem Scipio, quamquam est subito ereptus, vivit tamen 20 semperque vivet; virtutem enim amavi illius viri, quae extincta non est; nec mihi soli versatur ante oculos, qui illam semper in manibus habui, sed etiam posteris erit clara et insignis. Nemo unquam animo aut spe maiora suscipiet, qui sibi non 25 illius memoriam atque imaginem proponendam putet. Equidem ex omnibus rebus, quas mihi aut fortuna 103 aut natura tribuit, nihil habeo, quod cum amicitia Scipionis possim comparare; in hac mihi de re publica consensus, in hac rerum privatarum consilium, in eadem requies plena oblectationis fuit. Numquam illum ne minima quidem re offendi, quod

quidem senserim, nihil audivi ex eo ipse, quod nollem. Una domus erat, idem victus, isque communis, neque solum militia, sed etiam peregrinationes rusticationesque communes. Nam quid ego de studiis dicam cognoscendi semper aliquid atque discendi, in quibus remoti ab oculis populi omne otiosum tempus contrivimus? Quarum rerum recordatio et memoria si una cum illo occidisset, desiderium coniunctissimi atque amantissimi viri ferre nullo modo possem. Sed nec illa exstincta sunt alunturque potius et augentur cogitatione et memoria mea, et, si illis plane orbatus essem, magnum tamen adfert mihi aetas ipsa solacium. Diutius enim iam in hoc desiderio esse non possum. Omnia autem brevia tolerabilia esse debent, etiamsi magna sunt.

Haec habui de amicitia quae dicerem. Vos autem hortor, ut ita virtutem locetis, sine qua amicitia esse non potest, ut ea excepta nihil amicitia praestabilius putetis.

20

INDEX NOMINUM.

L. Acilius §. 6 aequalis fere Catonis Censorii, vir iuris peritissimus, leges duodecim tabularum interpretatus est.

Q. Aelius Tubero §§. 37, 101, Aemiliae, Africani minoris sororis, filius philosophiae deditus, vita severus, seditiosis Gracchorum legibus restitit.

L. Aemilius Paulus Macedonicus §§. 9, 21, 101 vir singulari fortitudine et magnitudine animi, pater P. Scipionis Africani minoris, cum a. 168 Persen, Macedoniae regem, ad Pydnam vicisset Macedoniaeque subegisset, triumphum egit splendidissimum. Sed non solida ei contigit triumpho laetitia. Nam e duobus filiis, quos duobus in adoptionem datis P. Scipione Aemiliano et Q. Fabio Maximo, solos nominis heredes reliquerat, minor XII fere annos natus quinque

diebus ante triumphum, maior XIV annos natus triduo post triumphum decessit. At Paulus summa constantia tulit calamitatem domesticam.

Q. Aemilius Papus §. 39 et

C. Fabricius Luscinius coss. a. 282 et 278, censores a. 275.

Africanus v. Cornelius.

Agrigentinus §. 24 est Empedocles, philosophus Graecus, Agrigenti in Sicilia natus, qui „carminibus Graecis“ h. e. versu heroico *περι φύσεως* libros III scripsit, ubi *φιλότητα* et *νεῖκος* dominari in rerum natura exposuit.

Andria §. 89 (h. e. puella nata in insula Andro, quae est una ex Cycladibus) titulus fabulae Terentianae, v. Terentius.

Apollo §§. 7, 10, 13, Iōvis et Latōnae filius, cuius oraculum celeberrimum fuit Delphis.

Archytas Tarentinus §. 88 philosophus Pythagoreorum scholae nobilissimus, Platonis amicus a. 400—365.

Asia §. 37.

Athenae §§. 7, 87.

Atticus v. Pomponius.

Bias §. 59 unus ex septem sapientibus, (ubi v.), Croesi Lydiae regis (a. 560—546) fere aequalis.

C. Blossius Cumanus §. 37 philosophus magna apud Ti. Gracchum amicum fuit auctoritate; cui etiam mortuo fidem servavit. Anno 132 cum Rupilius et Popilius coss. quaestionem haberent in Ti. Gracchi socios, Roma fugere coactus in Asiam se contulit ad Aristonicum, Eumenis regis filium, qui Asiam occupaverat Attali testamento legatam populo Romano; quo devicto a. 130 sua se manu interemit.

Brutus v. Iunius.

Q. Caecilius Metellus Macedonicus §. 77 triumphavit ex Macedonia a. 148 Andrisco Pseudophilippo victo; eos. a. 143 adversus Viriathum pugnavit; postea inter invidos et obtrectatores fuit Africani minoris. Idem Laeli et Scipionis collega fuit in augurum collegio.

Capitolium §. 37 mons ille urbis Romae, sed l. c., ut persaepe, templum Iovis Optimi Maximi significatur situm in illa montis Capitolini parte, quae vergit ad meridiem.

Carbo v. Papirius.

Cassia lex §. 41; a L. Cassio Longino a. 137 lata, erat lex tabellaria, qua, cum similem Gabinus trib. pl. a. 139 tulisset de magistratu mandando (v. Gabinus), etiam in iudiciis populi publicis vocis suffragio sublato tacitum per tabellas suffragium institutum est. Quae suffragii ferendi ratio invisae admodum erat optimatibus, quippe quae potentium gratiae minus esset obnoxia; id etiam ex loco quodam Ciceronis apparet, ubi haec legimus: „Non latebra danda fuit populo, in qua bonis ignorantibus, quid quisque sentiret, tabella vitiosum occultaret suffragium.“

Sp. Cassius Vecellinus §§. 28, 36, a. 486 tertium consul agrum publici partem plebi divisurus primam promulgavit legem agrariam; qui ubi magistratu abiit, regni crimine accusatus, quod largitione illa plebis animos sibi

conciliare atque periculosas libertati opes parare voluisset, capitis damnatus est.

Cato v. Porcius.

contio §§. 95, 96, a comitiis, quae aut creandis magistratibus habentur aut legibus rogandis aut irrogandae multae¹⁾, eo differt, quod nec in centurias tribusve divisus adest in contione populus neque rogatur omnino a magistratu, ut suffragiis suis aut inbeat aliquid aut vetet, sed sine ulla rogatione ille, qui convocavit contionem, magistratus verba facit ad populum, qui silentio¹⁾ audire solet magistratum contionantem. *‘Nullam nostri maiores, sapientissimi viri, vim contionis esse voluerunt; quae scisceret plebes (comitiis tributis) aut quae populus iuberet (comitiis centuriatis), submota demum contione (nach Aufhebung der Contio) tributim aut centuriatim descriptis ordinibus, classibus, aetatibus iuberi veterarique voluerunt’* (Cic.).

¹⁾ Posterioribus temporibus etiam Romae turbulentae fiebant contiones *‘Graeculorum instituto’*.

Plerumque in foro contiones habitae sunt.

Coriolanus v. Marcius.

P. Cornelius Scipio Africanus maior §. 14 [‘Africano’] ad Ticinum adolescens primum cum Hannibale conflixit ibique fortissime pugnans patrem Publium consulem servavit; a. 210 in Hispaniam missus est, quam victo Hasdrubale subegit, a. 204 in Africam traiecit et Hannibalem ex Italia decedere coactum vicit apud Zamam a. 202.

P. Cornelius Scipio Aemilianus Africanus minor §§. 3 [‘Africani’], 4, 5—8, 10—12, 14, 15, 25, 30, 33, 41, 51, 59, 60, 62, 69, 73, 77, 96, 101, 102—104, L. Aemili Pauli Macedonici filius, adoptatus a P. Scipione Africano maioris filio, Laeli amicus, natus est a. 185. Iam adolescens patre duce apud Pydnam a. 168 fortiter pugnavit; a. 151 tribunus militum in Hispania barbarum occidit, qui Romanos provocaverat, et urbis, quam oppugnabant Romani, primus murum transcendit. Belli Punicii tertii initio iterum tribunus militum singularem virtutem praestitit, ita ut Cato reliquos, qui in

Africa militarent, umbras volitare, Scipionem unum vigere diceret. Anno 147 cum aedilitatem peteret, quamvis ei per aetatem nondum lice-ret consulem fieri, tamen a populo legibus solutus et consul creatus est (Lael. §. 11). Africam provinciam extra sortem plebiscito nactus Carthaginem a. 146 expugna-vit atque delevit (Lael. §. 11); a. 142 censura functus est; a. 134 cum bellum Numan-tinum ducum vitio cum igno-minia populi Romani gerere-tur, Scipio, cum lex a. 150 lata vetaret quemquam iterum consulem fieri, tamen ut in priore consulatu legibus so-lutus et consul factus est. Qui corruptum licentia exer-citum ad severam discipli-nam revocavit et Numantiam post XV mensium obsidio-nem cepit diruitque a. 133 (Numantinus). Eodem anno Romae Ti. Gracchus occisus est; quem cum Scipio in oratione gravissima, qua Carbonis tribuni pl. legem de reficiendis tribunis dissuasit (Lael. §. 96) a. 130, dixisset iure caesum videri, in grave incidit plebis odium. Tamen M. Fulvius Flacco, C. Graccho, Papirio Carboni triumviris

agro dividendo vehementer adversabatur. Sed cum ali-quando fortis ac validus domum se recepisset, mor-tuus in cubiculo postero die inventus est a. 129. Fuerunt qui Semproniam uxorem in suspicionem vocarent, tam-quam ei venenum dedisset, quod sorores Graecorum, cum quibus simulas fuerat Africano; ab aliis Papirius Carbo vim illi attulisse aperte insimulabatur; quaestio de morte Scipionis acta est nulla (Lael. §. 12), cf. pro Mil. §. 15. — Ad bellicam Scipionis laudem accessit doctrinae etiam conformatio; fuit enim Graecis litteris eru-ditus sapientiaeque studiosis-simus. Scipionis et Laeli familiaritas memorabile fuit amicitiae exemplum.

P. Cornelius Scipio Nasica Corculum §. 101 Africani maioris gener, bis consul fuit, censor a. 159, pontifex max. a. 150.

Ti. Coruncanius §§. 18, 39 vir sapientissimus ex municipio oriundus, cos. a. 280 ad-versus Etruscos et Pyrrhum pugnavit, a. 253 primus de plebe pontifex maximus, a. 246 dictator.

Crassus v. Licinius.

M. Curius Dentatus §§. 18, 28, 39 vir summa sapientia, frugalitate, abstinentia, cum triumphasset de Samnitibus cos. a. 290, de Sabinis, de Pyrrho, quem ad Beneven-tum a. 275 victum Italia de-cedere coëgit, in vita rustica extremum aetatis tempus consumpsit. De quo prae-clare Ennius: "*Quem nemo ferro potuit superare neque auro*".

Q. Ennius §§. 22, 64 clarus Romanorum poeta, Rudiis in Calabria natus a. 239, Annales scripsit, carmen epicum, quo historiam Romanam ab Aenēae temporibus ad suam usque aetatem XVIII libris persecutus est. In hoc ille carmine primus poetarum Romanorum heroico versu usus est, cum superiores Saturnio usi essent; scripsit idem tragoedias et comoe-dias. §. 64 incertae cuius-dam tragoediae senarii ci-tantur.

Q. Fabius Maximus Aemilia-nus §§. 69, 96, Aemili Pauli Macedonici filius natu maxi-mus, (v. Paulus) Africani minoris frater, a Q. Fabio Maximo adoptatus est, a. 145 Laelius de amicitia.

cos. in Hispania adversus Viriāthum pugnavit.

C. Fabricius Luscīnus §§. 18, 28, 39, cos. a. 232, 278, vir summa iustitia atque abs-tinentia, ad Pyrrhum de redimendis captivis post pu-gnam ad Heraclēam a. 280 missus frustra a rege, ut patriam desereret, auro temptatus est; idem per-fugam venenum se Pyrrho daturum esse pollicitum ad regem remisit; censor a. 275.

C. Fannius Strabo §§. 3, 5—7, 8, 9, 15, 16, 17, 25, 32, 40, 50, 100 Laeli gener, bello Punico tertio a. 146 et postea adversus Viriāthum a. 142 fortiter pugnavit; idem An-nales scripsit, quibus res a Scipione minore bello Pu-nico tertio gestas et Grae-chorum seditiones enarravit; cos. a. 122.

L. Furius Philus §§. 14, 25, 69, 101 cos. a. 136, Laeli et Africani minoris amicus, literarum studiis deditus, Graecos doctos secum sem-per habuit.

Gabinia lex §. 41 ab A. Gabi-nio a. 139 lata, lex tabellaria, qua in magistratu creando vocis suffragium sublatum

est et tabellae institutae sunt; v. Cassia lex.

Galus v. Sulpicius.

Gnatho §. 93, 94 parasitus in Eunucho, fabula Terentiana.

Gracchus v. Sempronius.

Graeca carmina §. 24 v. **Agri-
gentinus.**

Graeci §. 17.

Graecia §§. 7, 42, 45.

Graecia Magna §. 13 Italia inferior dicta est propter plurimas Graecorum colonias; ibi, Crotone maxime, Pythagoreorum schola floruit, quorum auctor Pythagoras Samius, qui c. a. 520—510 in Italiam venisse fertur, animos hominum ex universa mente divina delibatos aeternos esse docuit (*μετεμψύχωσις* Seelenwanderung).

Hannibal §. 28, clarus ille Carthaginiensium dux bello Punico secundo.

L. Hostilius Mancinus §. 96 cos. a. 145 cum Q. Fabio Maximo.

Italia §. 28.

D. Iunius Brutus Gallaeus §. 7 augur, a. 138 cos. feliciter adversus Lusitanos pugnavit, Gallaeos, Hispaniae gentem, subegit.

C. Laelius Sapiens §§. 1, 3 sqq., Africani minoris familiaris, natus a. 190, Scipione duce, quem secutus est in Africam, a. 146 in Carthagini oppugnatione fortissime pugnavit; praetor a. 145 in Hispaniam missus, Viriathum fregit adeo, ut facile bellum reliquis traderet; eodem anno augur (§. 77 'collega noster') legem dissuasit, quam tulit P. Licinius Crassus de cooptatione collegiorum, (§. 96). Cum a. 142 in petitione consulatus repulsam tulisset Q. Pompei maxime fraude (§. 77), a. 140 factus est consul (§. 96); a. 130 Laelius et Scipio C. Papirio Carboni legem ferenti, ut eundem tribunalum plebi quotiens vellet creare liceret, acerrime restitere (§. 96). Adulescens Laelius Diogenem Stoicum (v. Diogenes) audierat, post cum Panaetio item Stoico familiarissime vixit, ipse propter sapientiae studium Sapiens dictus est. Fuit autem vir summa gravitate atque auctoritate rei publicae rector et consilii publici auctor; comitas in eodem fuit suavissima atque hilaritas; ea etiam dicendi laude

florebat, ut tum essent qui Terenti fabulas propter elegantiam sermonis a Laelio scribi putarent.

Laenas v. Popilius.

Latini §. 12 praecipuum inter socios populi Romani locum obtinent.

C. Licinius Crassus §. 96 tribunus plebis a. 145 legem tulit popularem, ut cooptatio collegiorum ad populum transferretur, cui legi restitit Laelius praetor.

Luscinius v. Fabricius.

Lycomēdes §. 75 Neoptolēmus nepotem, Achillis filium, in Scyro insula educavit, donec Neoptolemus ab Ulixē Troiam ductus est, quae nisi armis Aeacidae h. e. ab Aeāco, Pelēi patre, oriundi capi non potuit.

Sp. Maelius §§. 28, 36, a. 439 cum populo fame laboranti frumentum sua impensa largitus esset, regnum adfectare visus a C. Servilio Ahāla magistro equitum iussu Cincinnati dictatoris occisus est.

Mancinus v. Hostilius.

M. Manilius §. 14 cos. a. 149, Laeli et Scipionis familiaris.

Cn. Marcius Coriolanus §§. 36, 42 quod caritate annonae exorta tribuniciam potestatem

plebi adimere voluerat, ab irata plebe damnatus in Volscos exsulatum abiit a. 491. Patriae infensus Volscorum exercitum urbi admovit eamque obsidione clausit; ad quem frustra legati missi sunt, frustra sacerdotes etiam supplices ierunt, Veturiae tandem matri et Volumniae uxori deprecantibus cessit. Quem Fabius, longe antiquissimus auctor, tradidit usque ad senectutem vixisse apud Volscos; alii eum abductis ex agro Romano legionibus invidia rei oppressum periisse vel sua se manu interemisisse narant; sed neutrum fide dignum videtur.

Maximus v. Fabius.

Metellus v. Caecilius.

Minerva §. 19 Iōvis filia, dea artium et litterarum; „pingui Minerva“ agere h. e. indocte agere.

Q. Mucius Scaevola augur §§. 1—3, 4, 5, 7, 8, 14, 16, 25, 33, 37, 40, 50, 100 Laeli gener, cos. a. 117, iuris peritissimus fuit.

Q. Mucius Scaevola §. 1 pontifex, cos. a. 95, vir ingenio, iustitia, integritate praestans, iuris idem peritissimus, ad quem Cicero se contulit Scae-

- vola augure mortuo; a. 82 occisus est Mari minoris iussu.
- Sp. Mummius** §§. 69, 101 Africani minoris familiaris, Mummi illius, qui a. 146 Corinthum delevit, frater.
- Nasica v. Cornelius.**
- Neoptolemus** §. 75, Achilles filius, qui etiam Pyrrhus dicitur, cf. *Lycomedes*.
- Orestes** §. 24 Agamemnonis filius, qui ad patris necem ulciscendam Clytemestram matrem occidit; is et Pylades amicus egregium amicitiae exemplum.
- M. Pacuvius** §. 24 Brundisius a. 220—130, Enni sororis filius, summus Romanorum poeta tragicus; 'nova illa fabula' §. 24 fuit Pacuvi Orestes.
- C. Papirius Carbo** §§. 39, 41, 96 homo eloquentissimus, Ti. Gracchi socius, tribunus pl. a. 131 in contionibus Ti. Gracchi mortem saepe deploravit et legem tulit de reficiendis tribunis pl., quam suavit C. Gracchus, impugnavere vehementissime Laelius et Scipio. Carbo socius fuisse P. Scipionis necis a multis

putabatur. eos. a. 120 ad optimatum partes transiit; nihilo minus idem, quod Gracchorum seditionis particeps fuisset, a L. Licinio Crasso adolescente, summo illo oratore, in iudicium vocatus voluntaria morte a severitate iudicium se vindicavit a. 119.

Paulus v. Aemilius.

Persicum bellum §. 42 a Xerxe contra Graeciam gestum a. 480, 479.

Philus v. Furius.

Q. Pompeius Nepos §. 77 Scipioni minori pollicitus se Laeli petitionem consulatus in a. 141 adiuturum promisso non stetit et ipse consul factus est; quam ob rem ab amicitia eius Scipio se removet.

Q. Pompeius Rufus §. 2 et **L. Cornelius Sulla** coss. a. 88; v. *Sulpicius*.

T. Pomponius Atticus §. 2 natus a. 109, intima familiaritate cum Cicerone coniunctus, qui ei libros de amicitia et de senectute misit.

P. Popilius Laenas §. 37 et **P. Rupilius** coss. a. 132, quos senatus quaestionem habere iussit in eos, qui cum Ti. Graccho consensissent.

M. Porcius Cato Censorius §§. 4, 5, 6, 9, 10, 11, 21, 76, 90, 101 vir summae sapientiae, fortitudinis, priscae morum severitatis, Tusculi natus a. 234, bello Punico secundo primum stipendia meruit inde ab a. 217, eodem bello quaestor fuit a. 204, cos. a. 195 Hispanos vicit, a. 191 Glabronis consulis legatus in bello cum Antiocho gesto egregiam virtutem praestitit apud Thermopylas; idem auctor fuit Romanis belli Punico tertii gerendi; a. 184 censura functus est severissime; mortuus est a. 149 LXXXV annos natus. — Cato cupidissimus fuit litterarum, etiamsi senior studium earum arripuerat; senex Graecam linguam didicit. — Scripsit *Originum* l. VII, quibus res Romanas a primordiis ad suam usque aetatem persecutus est. Secundo et tertio libro exposuit, unde quaeque orta sit civitas Italica; quam ob rem omnes *Origines* appellasse videtur. Cato primus historicorum Romanorum Latino sermone usus est, cum superiores omnes Graece scripsissent. Idem orationes etiam suas — summa enim eloquentiae

laude floruit — scriptas edidit et de re rustica librum, qui solus exstat.

M. Porcius Cato, superioris filius, a. 152 mortuus est praetor des. 'perfectus et spectatus vir' §. 9, mortemque eius praematuram constanter tulit pater.

C. Porcius Cato §. 39 superioris filius, Ti. Gracchi socius, postea repetundarum damnatus exsul Tarracōne in Hispania fuit.

Pylades §. 24 filius Strophii, apud quem Orestes educatus erat, intima familiaritate cum Oresta coniunctus.

Pyrrhus §. 28, Epiri rex, Romanos apud Heraclēam a. 280, ad Asculum Apulum a. 279 vicit, a. 275 a M. Curio Dentato apud Beneventum superatus Italia decedere coactus est.

L. Rupilius §. 73 consulatum petivit in a. 131, sed repulsum tulit.

P. Rupilius, superioris frater, §§. 37, 69, 73, 101 consul a. 132 cum P. Popilio collega quaestionem habere a senatu iussus est in eos, qui Ti. Gracchi seditionis socii fuissent.

P. Rutilius Rufus §. 101 homo doctus, philosophiae deditus, adulescens a Q. Mucio Scaevola pontifice iure civili institutus est.

Scaevola v. **Mucius**.

Scipio v. **Cornelius**.

Ti. Sempronius Gracchus §. 101 vir summae auctoritatis a. 179 de Celtiberis, a. 177 cos. de Sardis triumphavit, censor a. 169; filiam eius Semproniam uxorem duxit Africanus minor.

Ti. Sempronius Gracchus §§. 37, 39, 41 superioris filius, trib. pl. a. 133 legem agrariam tulit adversus voluntatem senatus et equestris ordinis, M. Octavio collegae adversanti potestatem per vim abrogavit, seque et C. Gracchum fratrem et Claudium socerum triumviros agro dividendo creavit; idem legem tulit de pecunia, quam reliquerat Attalus, rex Pergami, populo dividenda. Cum iterum in a. 132 tribunus pl. creari vellet, auctore P. Cornelio Scipione Nasica in Capitolio ab optimatibus occisus et insepultus in Tiberim proiectus est.

C. Sempronius Gracchus §§. 39, 41 vir eloquentissimus, ut

Tiberius frater acerrimus popularium partium propugnator, trib. pl. a. 123 adversus senatus voluntatem leges tulit frumentariam, agrariam, de senatu ex ordine equestri supplendo; tribunatum etiam in a. 122 continuavit. a. 121 cum Aventinum armata multitudine occupasset, a L. Opimio consule, qui ex senatus consulto ad arma populum vocavit, pulsus impetrasse a servo videtur, ut se interimeret. — Ti. et C. Gracchi, duo clarissimi, ingeniosissimi, amantissimi plebis Romanae viri (Cicero de lege agr. II. 10).

Septem sapientes §. 7 fuerunt hi: Thales Milesius c. a. 639—546, Solon Atheniensis, qui a. 594 sqq. in elitis illis legibus Atheniensium civitatem constituit, Chilo Lacedaemonius, Periander Corinthi tyrannus a. 628—584, Cleobulus Lindi tyrannus, quod fuit oppidum Rhodi insulae, Pittacus Mitylenaeus a. 648—568, Bias Prienaeus, Croesus fere aequalis. *Ἀποφθέγματα* autem eorum sunt haec: Thales: ἐγγύη φεύγειν, Solonis: τέρμα ὄραν βίωτοιο,

Chilonis: γνῶθι σεαυτόν, Periandri: χόλον κρατέειν, Cleobuli: μέτρον ἄριστον, Pittaci: μηδὲν ἄγαν, Biantis: οἱ πλείονες κακίονες, h. e. ab uno melius rem perfici quam a pluribus. Sunt qui aliter *ἀποφθέγματα* illa distribuunt.

C. Sulpicius Galus §§. 9, 21, 101 L. Aemili Pauli Macedonici legatus, homo doctissimus, astrologiae peritus, exercitui Romano contra Perseum pugnanti ante pugnam ad Pydnam commissam a. 168 lunae defectionem praedixit.

P. Sulpicius Rufus §. 2 tribunus plebis a. 88 auctore Mario leges perniciosas promulgavit, ut exsules revocarentur et ut C. Marius in locum Sullae dux adversus Mithridatem crearetur, et adversantibus consulibus Q. Pompeio et L. Sullae vim intulit. At Sulla consul cum exercitu in urbem venit, contra Sulpici et Mari factionem in ipsa urbe pugnavit eamque expulit. — Sulpicius fugiens servi sui indicio retractus et occisus est.

L. Tarquinius Superbus §§. 28, 53, ultimus rex Romanorum, c. a. 509 Roma pulsus est.

Terentianum verbum §. 89 v. **Terentius**.

P. Terentius Afer §. 93 poeta comicus, Scipionis et Laeli familiaris, a. 185 Carthagine natus, captivus Romam venit in domum Terenti senatoris, qui eum brevi libertate donavit; mortuus est a. 159 annos natus XXVI. Scripsit sex comoedias sermonis elegantia insignes, quae servatae nobis sunt omnes. — Commemorantur **Andria**, fabula Terentiana §. 89, **Gnatho** parasitus in **Eunucho** fabula §. 93, **Thais** persona eiusdem fabulae Terentianae §. 98.

Themistocles §. 42 nobilis ille Atheniensis, Aristidis adversarius, Persis ad Salamina victis Graeciam liberavit a. 480, postea a. 471 testularum suffragiis e civitate eiectus est. Exsul varios casus expertus tandem ad Artaxerxem confugit, cui operam suam ad opprimendam Graeciam pollicitus est. Obiit Magnesia, quam urbem ei rex donarat, c. a. 461. *νοσήσας τέλευτᾷ τὸν βίον, λέγοναι δὲ τινας καὶ ἐκούσιον φαρμάκῳ ἀποθανεῖν αὐτόν, ἀδύνατον νομίσαντα ἐπιτελέσαι βασιλεῖ ἃ ὑπέσχετο.* (Thucyd.)

Timon §. 87 Atheniensis, ὁ μισ-
άνθρωπος, Socratis ae-
qualis.

Troia §. 75 urbs illa Troādis
in Asia minore, obsessa a
Graecis duce Agamemnone.

Tubero v. Aelius.

Vecellinus v. Cassius.

A. Verginius §. 101 Scaevolae
pontificis discipulus, homo
ignotus.

- ***Herodoti de bello persico librorum epitome.** Ed. Fr. Lauczizky.
Adiunctae sunt libr. I—IV partes selectae. 21 $\frac{1}{4}$ Bogen. cart. 95 kr.
- ***Homeri Iliadis epitome.** Quintum ed. Aug. Scheindler. Pars
prior Iliadis I—X. 12 Bogen. cart. 55 kr.
- * — **Tertium** ed. Aug. Scheindler. Pars altera, Iliadis
XI—XXIV. 17 $\frac{1}{2}$ Bogen. cart. 75 kr.
- ***Homeri Odysseae epitome.** Ed. Fr. Stolz. Pars prior (I—XII.)
12 $\frac{1}{2}$ Bogen. cart. 50 kr.
- * — **Ed. Fr. Stolz.** Pars altera (XIII—XXIII.) 9 $\frac{3}{4}$ Bogen.
cart. 40 kr.
- ***Livii ab urbe condita librorum partes selectae.** Ed. C. J.
Grysar. Recogn. R. Bitschofsky. Mit Index locorum und
4 Karten. 25 $\frac{3}{4}$ Bogen. cart. fl. 1.—
- ***Nepotis vitae selectae.** Ed. Rud. Bitschofsky. Adiecta est
tabula. 7 Bogen. cart. 40 kr.
- ***Ovidii Nasonis carmina selecta.** Ed. C. J. Grysar. Recognovit
et auxit Carolus Ziwsa. Editio tertia non mutata. 20 Bogen.
cart. 75 kr.
- Platons Laches.** Iterum ed. Ed. Jahn. 8 Bogen. cart. 55 kr.
- Sallusti Crispi bellum Catilinae.** Ed. secundam curavit Phil.
Klimscha. 3 $\frac{1}{2}$ Bogen. cart. 30 kr.
- **bellum Iugurthinum.** Ed. quartam curavit Phil. Klimscha.
8 Bogen. cart. 30 kr.
- Taciti ab excessu divi Augusti libri qui supersunt.** Ed. Ig.
Prammer. Pars prior libri I—VI. 18 $\frac{1}{4}$ Bogen. cart. 90 kr.
- **Ed. Ig. Prammer.** Pars posterior libri XI—XVI.
20 Bogen. cart. 90 kr.
- **Germania.** Ed. Ig. Prammer. Adiecta est tabula, qua
Germaniae antiquae situs describitur. 3 Bogen. cart. 30 kr.
- ***Virgilii Maronis Aeneidos epitome.** Accedit ex Georgicis et
Bucolicis delectus. Ed. Em. Hoffmann. Editio tertia.
17 Bogen. cart. 70 kr.